

การเติบโตของเมือง

๑. ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์

จากหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์พบว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือในอิทธิพลขอมมาตั้งแต่ก่อนสถาปนากรุงสุโขทัยเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ จนกระทั่งสมัยอยุธยาจึงตกอยู่ในความครอบครองของไทยบางส่วน และมีอำนาจเหนือดินแดนภูมิภาคนี้อย่างเด็ดขาดในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นพื้นที่ชายแดนที่ถูกรบกวนจากเขมรและญวนอยู่เสมอ เมื่อไทยต้องทำศึกกับพม่า เขมรและญวนจะตีชิงหัวเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อเสด็จศึกจากพม่า ไทยก็จะตีชิงกลับคืน จนกระทั่งเกิดสงครามอินโดจีนเขมรและญวนตกอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส และพม่าถูกอังกฤษเข้ายึดครอง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงอยู่ในความสงบ

เมืองโบราณที่เกิดขึ้นสันนิษฐานว่ามีมาตั้งแต่สมัยทวารวดี (ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๖) เป็นอย่างน้อย ซึ่งตรงกับยุคเสื่อมของอาณาจักรโรมันในยุโรป เมืองในครั้งนั้นมีอาณาเขตล้อมรอบพื้นที่แสดงว่ามีความเจริญในระดับหนึ่ง มีการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นพวก แต่ไม่ปรากฏหลักฐานการจิวางผังภายในชุมชน รูปร่างของเมืองส่วนมากเป็นรูปเหลี่ยมมนและวงกลม บางเมืองมีความเจริญต่อมาจนถึงสมัยขอมเรื่องอำนาจและสมัยอยุธยา ซึ่งสังเกตจากประสาทรินที่ขอมสร้างไว้เมื่อมีอำนาจปกครองพื้นที่นั้น ถ้าเป็นเมืองใหญ่จะสร้างปราสาทขนาดใหญ่หรือหลายแห่ง^๒ คล้ายพวกโรมันในสมัย

^๑ ผ่องศรี วนาสิน และทิวา ศุภจรรยา, เมืองโบราณบริเวณชายฝั่งทะเล เค็มของที่ราบภาคกลางประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕) หน้า ๔๒

^๒ นิคม มุสิกคาม, แผ่นดินไทยในอดีต. เล่ม ๒. (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, ๒๕๒๕) หน้า ๔๒๕.

พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชเมื่อรบชนะที่ไคจะสร้างเมืองที่มีลักษณะสถาปัตยกรรมโรมันไว้ เมืองโบราณที่มีอยู่มิได้มีความสำคัญทางการปกครองแต่เพียงอย่างเดียว เช่นเมืองศรีพีโร (ปัจจุบันคือบ้านศรีฟ้าโล ตำบลหนองไม้แดง อำเภอเมืองชลบุรี) เป็นเมืองที่มีบทบาททางการเป็นศูนย์กลางคมนาคมติดต่อกับกัมพูชา เวียดนาม จีนบุรี และระยองอีกด้วย จากภาพถ่ายทางอากาศพบเมืองโบราณกระจายตัวอยู่ทั่วไปในจังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรี นครนายก ปราจีนบุรี ที่จังหวัดฉะเชิงเทราพบบ้านคูเมืองที่อำเภอพนมสารคาม จังหวัดชลบุรีพบเมืองศรีพีโร ปัจจุบันคือบ้านศรีฟ้าโล ตำบลหนองไม้แดง อำเภอเมืองเมืองพระรถปัจจุบันคือตำบลหน้าพระธาตุอำเภอพนัสนิคม เมืองพระยาเริ่ปัจจุบันคือบ้านบ่อทอง กิ่งอำเภอบ่อทอง จังหวัดนครนายก พบบ้านคงละครหรือเมืองล้มแล ปัจจุบันคือบ้านคงละครอำเภอองครักษ์ จังหวัดปราจีนบุรีพบชุมชนบ้านโลกขวาง ปัจจุบันคือบ้านเกาะเค็ด ตำบลหนองโพนง อำเภอศรีมหาโพธิ์ เมืองมโหสถหรือเมืองพระรถ (ศรีวิศตปุระ) ปัจจุบันคือบ้านโลกวัด ตำบลโลกปับ อำเภอศรีมหาโพธิ์ เมืองโบราณที่บ้านเกาะม่วง อำเภอประจันตคาม นอกจากนี้ยังมีซากเมืองที่แสดงถึงอิทธิพลขอมคือ เมืองกาโหวหรือเมืองเพี้ยค อยู่ทางคานตะวันตกของตลาดจันทบุรี บ้านหนองคายหรือบ้านคูคาย จังหวัดระยอง ปราสาทสระรอกกอกที่ตำบลโคกสูง อำเภออรัญประเทศ ปราสาทเขาน้อย ตำบลคลองน้ำใส ปราสาทห้วยเสียมระหว่างบ้านโคกสูงกับบ้านนางงาม อำเภออรัญประเทศ ปราสาทเขาโล้นบ้านหนองดิน อำเภอตาพระยา นอกจากนี้ยังมีร่องรอยของถนนขอมจากเมืองศรีพีโร (ชลบุรี) ไปยังเมืองพระรถ (ปราจีนบุรี) ด้วย *

เมืองต่าง ๆ ที่มีอยู่ในภาคตะวันออกขณะนี้ ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าเกิดขึ้นเมื่อใดและเสื่อมสลายไปเมื่อใด แต่จากหลักฐานทางการปกครองและจัดระเบียบหัวเมืองพบว่าเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น จำแนกเป็นเมืองชั้นใน เมืองชั้นนอก และเมืองพระยามหานคร เมืองปราจีนบุรี เมืองฉะเชิงเทรา และเมืองพระรถ (พนัสนิคม) เป็นหัวเมืองชั้นใน เมืองคงละครหรือเมืองล้มแลเป็นเมืองลูกหลวง เมืองจันทบุรีเป็นเมือง

* ผ่องศรี วนาสิน และ หิวา ศุภจรรยา , เรื่องเดียวกัน ,

พระยามหานคร เมื่อเปลี่ยนมาเป็นเมืองชั้นจัตวา ชั้นตรี ชั้นโท ชั้นเอก บางปลาสร้อย บางทราย บางพระเรือ (ชลบุรี) บ้านนา (นครนายก) ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา เป็นหัวเมืองชั้นตรีขึ้นอยู่กับสมุหนายก บางละมุง ตาซัน (ตำบลบ้านเก่า อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง) บ้านฉม (จันทบุรี) บางพระ (ตราด) เป็นหัวเมืองชั้นตรีขึ้นอยู่กับสมุทกลาโหม * ลักษณะเช่นนี้ยังคงใช้มาจนกระทั่งถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมืองเล็กเป็นแหล่งทรัพยากรของเมืองใหญ่และเมืองเป็นการขยายอำนาจทางการปกครองอย่างหนึ่ง เจ้าเมืองเล็กขึ้นอยู่กับเจ้าเมืองใหญ่ เจ้าเมืองใหญ่ขึ้นอยู่กับเมืองหลวง เจ้าเมืองไค้รับแต่งตั้งจากเมืองหลวงให้ปกครองครองดูแลเมืองโดยมีกำลังคนและทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นของตน จึงทำให้เกิดช่องทางทุจริตและฉ้อแห่งราษฎรได้ง่าย ประกอบกับสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังมีศึกสงครามกับประเทศเพื่อนบ้านอยู่เสมอ จึงพยายามทำให้ข้าศึกศัตรูเห็นว่าไทยมีเมืองมาก โดยการยกฐานะตำบลและหมู่บ้านหรือคานให้เป็นเมือง เช่นคานไพรโยคตั้งเป็นเมืองไพรโยคเป็นต้น บางเมืองเป็นเมืองแค่อ้อมไม่มีตัวเจ้าเมืองประจำ ^๒ นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมให้เจ้าเมืองทำการรวบรวมพลเมืองจัดตั้งเมืองขึ้นมาใหม่ เช่นเมืองชลบุรี หรือสร้างเมืองที่เป็นป้อมค่ายป้องกันศัตรู เช่น เมืองจันทบุรี เมืองกบินทร์บุรี เป็นต้น การพยายามสร้างเมืองเพื่อเป็นฐานอำนาจทางการปกครองและการป้องกันศัตรูดังกล่าว ทำให้เมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีจำนวนมากมาย ตอนปลายของสมัยรัตนโกสินทร์คือรัชกาลที่ ๕ และที่ ๖ ทรงพยายามแก้ปัญหาด้วยการรวบรวมเมืองให้เป็นมณฑลเทศาภิบาล และรวบรวมเทศาภิบาลขึ้นเป็นภาค ภาคตะวันออกจัดได้ ^๒ มณฑล คือมณฑลปราจีนบุรี (พ.ศ. ๒๔๓๗) ประกอบด้วยเมืองปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา นครนายก พนมสารคาม ส่วนมณฑลจันทบุรี (พ.ศ. ๒๔๔๕) ประกอบด้วยเมืองจันทบุรี ระยอง และตราด การจัดรวบรวมเมืองขึ้นเป็นมณฑลยังทำให้เมืองมีจำนวนมากอยู่จึงรวบรวมมณฑลขึ้นเป็นภาค แต่มณฑลปราจีนบุรีและมณฑลจันทบุรีไม่ได้จัดเป็นภาค อย่างไรก็ตามก็มีการพยายามลดจำนวนเมืองให้เหลือเฉพาะเมืองที่สำคัญ คือยกฐานะเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางการปกครองขึ้นเป็นจังหวัดโดยมีอาณาเขตครอบคลุมเมืองเล็กและเมืองบริวาร

* อู๋ทัญ หิรัญโค , ระบบการปกครอง "เมือง" ในประเทศไทย ,
โรเนียว . หน้า ๑๒

^๒ เล่มเดียวกัน , หน้า ๑๕

ทั้งหมดไว้ด้วยกัน ถ้าเป็นเมืองใหญ่ที่เคยมีเมืองขึ้นอยู่ในการปกครองมาก่อน เช่น เชียงใหม่ เรียกว่า "นคร" แทนจังหวัด การรวบรวมเมืองเป็นจังหวัดนี้เป็นการรวมเอาพื้นที่ระหว่างเมืองซึ่งเป็นส่วนของชนบทเข้าไว้ในจังหวัดด้วย

๒. พื้นฐานการปกครองกับระบบชุมชน

ระบบชุมชนมีความสัมพันธ์กับระบบการปกครอง เพราะชุมชนที่มีความเจริญเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและสังคม ย่อมทำให้เกิดฐานทางอำนาจ การจัดแบ่งพื้นที่ทางการปกครองเป็นการให้อำนาจในการบริหารและพัฒนาชุมชน บางประเทศยอมให้แต่ละเมืองมีการปกครองตนเองอย่างอิสระในรูปของการปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น เมืองในสหรัฐอเมริกาเป็นต้น รัฐบาลกลางจะทำหน้าที่เกี่ยวกับความมั่นคงของประเทศโดยส่วนรวมเท่านั้น

ระบบการปกครองของไทย จำแนกชุมชนออกเป็นจังหวัด อำเภอ (กิ่งอำเภอ) ตำบล หมู่บ้าน สำหรับกรุงเทพมหานครจัดเป็นการปกครองเมืองแบบมหานคร ศูนย์กลางการบริหารอยู่ที่ส่วนกลางคือกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ทำหน้าที่ในการกำหนดนโยบายและงบประมาณการพัฒนาให้กับจังหวัดต่าง ๆ สำหรับชุมชนเมืองที่อยู่ภายในจังหวัด ได้แก่ เทศบาลและสุขาภิบาลมีคณะกรรมการชุมชนที่เป็นเทศบาลและสุขาภิบาลเองในรูปการปกครองส่วนท้องถิ่น เทศบาลมีคณะเทศมนตรีซึ่งมาจากการเลือกตั้ง สุขาภิบาลมีคณะกรรมการสุขาภิบาลซึ่งประกอบด้วยข้าราชการประจำและกำนันซึ่งมาจากการแต่งตั้ง

การจัดตั้งตำบลและหมู่บ้านซึ่งเป็นหน่วยการปกครองที่เล็กที่สุดไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว แต่ถือหลักปฏิบัติว่า การจัดตั้งหมู่บ้านต้องมีความสะดวกในการปกครองดูแล อย่างน้อยควรมีประชากร ๒๐๐ หรือ ๕ หลังคาเรือน ระยะทางระหว่างหมู่บ้านควรรใช้เวลาเดินทางไม่น้อยกว่า ๒ ชั่วโมง หรือระยะทาง ๒ กิโลเมตร ยกเว้นมีสิ่งกีดขวางธรรมชาติที่ทำให้เกิดความยากลำบากในการส่งข่าว ส่วนการจัดตั้งตำบลต้องประกอบด้วยหมู่บ้านรวมกันไม่น้อยกว่า ๑๐ หมู่บ้าน ประชากรไม่ต่ำกว่า ๒,๐๐๐ คน และต้องมีนายเขตแสดงอาณาเขต

๑ เสถียร ศุภโสภณ , ประวัติศาสตร์ไทยฉบับพัฒนาการ . เล่ม. ๑

(พระนคร : อักษรเจริญทัศน์ , ๒๕๑๕) หน้า ๒๔.

ของตำบลให้ทราบด้วย การติดต่อระหว่างหมู่บ้านภายในตำบลจะต้องทำได้ภายในวันเดียวกันด้วย หลักดังกล่าวครอบคลุมถึงตำบลและหมู่บ้านเดิมที่ถูกแยกออกมาต้องไม่ขาดคุณสมบัตินี้ด้วย การบริหารและพัฒนาพื้นที่ส่วนตำบลและหมู่บ้านขึ้นอยู่กับการบริหารราชการระดับอำเภอและจังหวัด โดยมีกำนันและผู้ใหญ่บ้านซึ่งประชาชนในท้องถิ่นเลือกขึ้นมาเป็นผู้ดูแล

การจัดตั้ง อำเภอและกิ่งอำเภอ ซึ่งเป็นหน่วยการปกครองรองลงมาจากจังหวัด จัดตั้งเป็นกิ่งอำเภอก่อนอย่างน้อย ๒ ปี แล้วจึงจัดตั้งเป็นอำเภอ เว้นแต่มีความเจริญขึ้นอย่างรวดเร็วเป็นพิเศษ การจัดตั้งกิ่งอำเภอต้องประกอบด้วย ๓ - ๕ ตำบลเป็นอย่างน้อย ประชากรไม่ต่ำกว่า ๑๕,๐๐๐ คน รายได้จากภาษีบำรุงท้องที่โดยเก็บได้จริงไม่ต่ำกว่า ๕๐,๐๐๐ บาทต่อปี มีพื้นที่ไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ - ๓๐๐ ตารางกิโลเมตร สำหรับภูมิภาคที่ราบและ ๔๕๐ - ๕๕๐ ตารางกิโลเมตร สำหรับพื้นที่ภูเขา มีสถานที่สำหรับตั้งที่ว่าการ ห่างจากที่ว่าการอำเภอเดิมที่แยกมาประมาณ ๒๕ กิโลเมตร การจัดตั้งกิ่งอำเภอต้องผ่านความเห็นชอบจากสภาตำบลที่อยู่ในอำเภอนั้นและหัวหน้าส่วนราชการประจำอำเภอประจำจังหวัด และสภาจังหวัดด้วย การจัดตั้งกิ่งอำเภอมีจุดมุ่งหมายเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในท้องที่และเพื่อประโยชน์ด้านการปกครอง ทั้งนี้ถ้าไม่เข้าหลักเกณฑ์ดังกล่าวจะต้องมีความสำคัญและความจำเป็นอย่างอื่นประกอบ เช่น เป็นท้องที่ชายแดนเป็นเหตุผลทางการเมือง มีความจำเป็นทางเศรษฐกิจหรือการคมนาคมไม่สะดวก แต่ควรมีตำบลในเขตการปกครองอย่างน้อย ๒ ตำบล สำหรับการจัดตั้งอำเภอต้องเป็นกิ่งอำเภอมาแล้วไม่น้อยกว่า ๒ ปี เว้นแต่มีความเจริญอย่างรวดเร็วเป็นพิเศษ สิ่งสำคัญคือต้องมีชุมชนที่มีความเจริญทางด้านเศรษฐกิจพอที่จะจัดตั้งเป็นสุขาภิบาลได้ เช่น มีตลาดชุมชน มีอาคารที่ว่าการซึ่งสร้างเสร็จแล้วอยู่ในพื้นที่พอที่จะเป็นศูนย์ราชการได้ นอกจากนี้ยังต้องมีรายได้จากภาษีบำรุงท้องที่ โดยเก็บได้จริงไม่ต่ำกว่า ๑๐๐,๐๐๐ บาทต่อปี ประชากรไม่ต่ำกว่า ๒๐,๐๐๐ คน อีกทั้งอำเภอและกิ่งอำเภอที่จัดตั้งขึ้นใหม่ต้องไม่ทำให้อำเภอเดิมที่แยกตัวมาขาดคุณสมบัตินี้ด้วย การพัฒนาพื้นที่ในระดั

หนังสือกระทรวงมหาดไทยที่ มท. ๒๓๐/๒๔๕๕ ลงวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๔๕๕
เรื่อง การจัดตั้งตำบลและหมู่บ้าน

๒ หนังสือกระทรวงมหาดไทย ที่ มท. ๐๓๐๘/๒๑๒๔๔ ลงวันที่ ๖ ธันวาคม ๒๔๒๑
เรื่อง การจัดตั้งอำเภอหรือกิ่งอำเภอ

อำเภอนี้เป็นอำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดและหน่วยราชการจากส่วนกลาง บริเวณที่เป็นชุมชนหนาแน่นและเจริญทางเศรษฐกิจจัดตั้งขึ้นเป็นเทศบาลหรือสุขาภิบาล โดยมีหลักเกณฑ์ว่าบริเวณที่เป็นที่ตั้งจังหวัดให้เป็นเทศบาลทุกแห่ง สำหรับที่ตั้งอำเภอให้เป็นเทศบาลเมืองถ้ามีประชากรเกินกว่า ๑๐,๐๐๐ ขึ้นไป และเป็นเทศบาลนครถ้าประชากรเกินกว่า ๕๐,๐๐๐ คน ทั้งนี้เทศบาลเมืองและเทศบาลนครต้องมีความหนาแน่นไม่ต่ำกว่า ๒,๐๐๐ คน สำหรับเทศบาลตำบลไม่กำหนดหลักเกณฑ์ใดไว้นอกจากให้พิจารณาตามความเหมาะสม ส่วนการจัดตั้งสุขาภิบาลการจัดตั้งในระยะแรกมุ่งจัดตั้งสุขาภิบาลให้มีมากที่สุดทุกแห่ง เมื่อจังหวัดพิจารณาเห็นว่าชุมชนใดเจริญพอสมควร มีร้านค้าประมาณ ๑๐๐ ร้านขึ้นไป ต่อมากำหนดว่าให้มีขนาดพื้นที่ ๑ - ๔ ตารางกิโลเมตร ประชากร ๑,๕๐๐ คนขึ้นไป ร้านค้าประมาณ ๑๐๐ ร้าน รายได้เกินกว่า ๒ แสนบาท และได้รับเสียงสนับสนุนจากผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งส่วนมากในชุมชนนั้น ต่อมากำหนดหลักเกณฑ์ใหม่เพิ่มขึ้น โดยให้จัดตั้งในชุมชนซึ่งเป็นที่ตั้งอำเภอหรือกิ่งอำเภอ นอกจากมีเหตุผลอันสมควร ชุมชนที่เป็นที่ตั้งอำเภอหรือกิ่งอำเภอต้องมีรายได้เกินกว่า ๓ แสนบาทขึ้นไป ถ้าเป็นพื้นที่ที่ไม่ใช่ที่ตั้งอำเภอหรือกิ่งอำเภอต้องมีรายได้เกินกว่า ๔ แสนบาทขึ้นไป มีพื้นที่ไม่เกิน ๑๓ ตารางกิโลเมตร และได้รับความเห็นชอบจากประชาชนในท้องถิ่น ๒

อำนาจในการพัฒนาเทศบาลขึ้นอยู่กับคณะเทศมนตรีซึ่งประชาชนเลือกตั้ง ส่วนอำนาจในการพัฒนาสุขาภิบาลขึ้นอยู่กับคณะกรรมการสุขาภิบาลซึ่งมีนายอำเภอเป็นประธาน หัวหน้าส่วนราชการอื่นในอำเภอและกำนันเป็นกรรมการ

จะเห็นได้ว่าการจัดตั้งชุมชนเมืองไม่ว่าจะเป็นเทศบาลหรือสุขาภิบาลเกิดขึ้นได้ ๒ กรณี คือ

๑. จากความเจริญภายในชุมชนนั่นเอง โดยมีความเหมาะสมจากปัจจัยแวดล้อมช่วยส่งเสริม เช่นแหล่งที่ตั้ง สภาพเศรษฐกิจ การคมนาคม
๒. จากเหตุผลทางการเมืองและการปกครอง เช่นชุมชนชายแดน เป็นต้น

๑ หนังสือกระทรวงมหาดไทย ที่ มท.๐๓๑๑/ว.๒๗๐ ลงวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๑๔ เรื่อง หลักการจัดตั้งสุขาภิบาล

๒ หนังสือกระทรวงมหาดไทย ที่ มท.๐๓๑๑/ว.๒๕๔ ลงวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๒๔ เรื่อง การจัดตั้งสุขาภิบาล

๓. การตั้งถิ่นฐานและเขตอิทธิพล

๓.๑ การตั้งถิ่นฐาน ชุมชนเมืองทั้งในระดับเทศบาลและสุขาภิบาลในภาคตะวันออกเฉียงใต้ พ.ศ. ๒๕๒๑ มีจำนวนทั้งสิ้น ๙๙ แห่ง ทั้งนี้ไม่นับเมืองพัทยาซึ่งเพิ่งจัดตั้งและสุขาภิบาลสาวชะโงกซึ่งยุบไป ชุมชนเมืองทั้ง ๙๙ แห่งนี้กระจายตัวอยู่บนพื้นที่ ๔๓ อำเภอ ๕ กิ่งอำเภอ

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานเป็นแนวนอนพื้นที่ราบตอนบน ทางพื้นที่ราบชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกและตอนกลางของภาค เมืองสำคัญทางการบริหารเป็นศูนย์กลางของจังหวัด จะตั้งอยู่บนพื้นที่ราบริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลทั้งสิ้น คือ ทม.นครนายก ตั้งอยู่ริมแม่น้ำนครนายก ทม.ปราจีนบุรี ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปราจีนบุรี ทม.ฉะเชิงเทรา ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง ทม.ชลบุรี ตั้งอยู่ชายฝั่งทะเล ทม.ระยอง ตั้งอยู่ปากแม่น้ำระยอง ทม.จันทบุรี ตั้งอยู่ฝั่งแม่น้ำจันทบุรี ทม.ตราด ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำตราด นอกจากนี้ยังมีชุมชนในระดับเทศบาลและสุขาภิบาล ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการบริหารระดับอำเภอ ตั้งอยู่ชายฝั่งทะเลและริมแม่น้ำอีกหลายแห่งด้วย (แผนที่ ที่ ๑๒)

ก. ความหนาแน่นประชากร จากการจำแนกกลุ่มความหนาแน่นประชากรรายอำเภอใน พ.ศ. ๒๕๒๑ ออกเป็น ๔ กลุ่มคือ

๑. กลุ่มความหนาแน่นมากที่สุด ตั้งแต่ ๒๐๐ คนต่อ ตร.กม.
๒. กลุ่มความหนาแน่นมาก ๑๑๐ - ๒๐๐ คนต่อ ตร.กม.
๓. กลุ่มความหนาแน่นปานกลาง ๖๐ - ๑๑๐ คนต่อ ตร.กม.
๔. กลุ่มความหนาแน่นน้อย ต่ำกว่า ๖๐ คนต่อ ตร.กม.

* ทม. คือ เทศบาลเมือง

ทต. คือ เทศบาลตำบล

ส. คือ สุขาภิบาล

อ. คือ อำเภอ

ก. คือ กิ่งอำเภอ

101°

102°

103°

ภาคกลาง

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

14°

ลาวไทย

13°

กัมพูชาประชาธิปไตย

12°

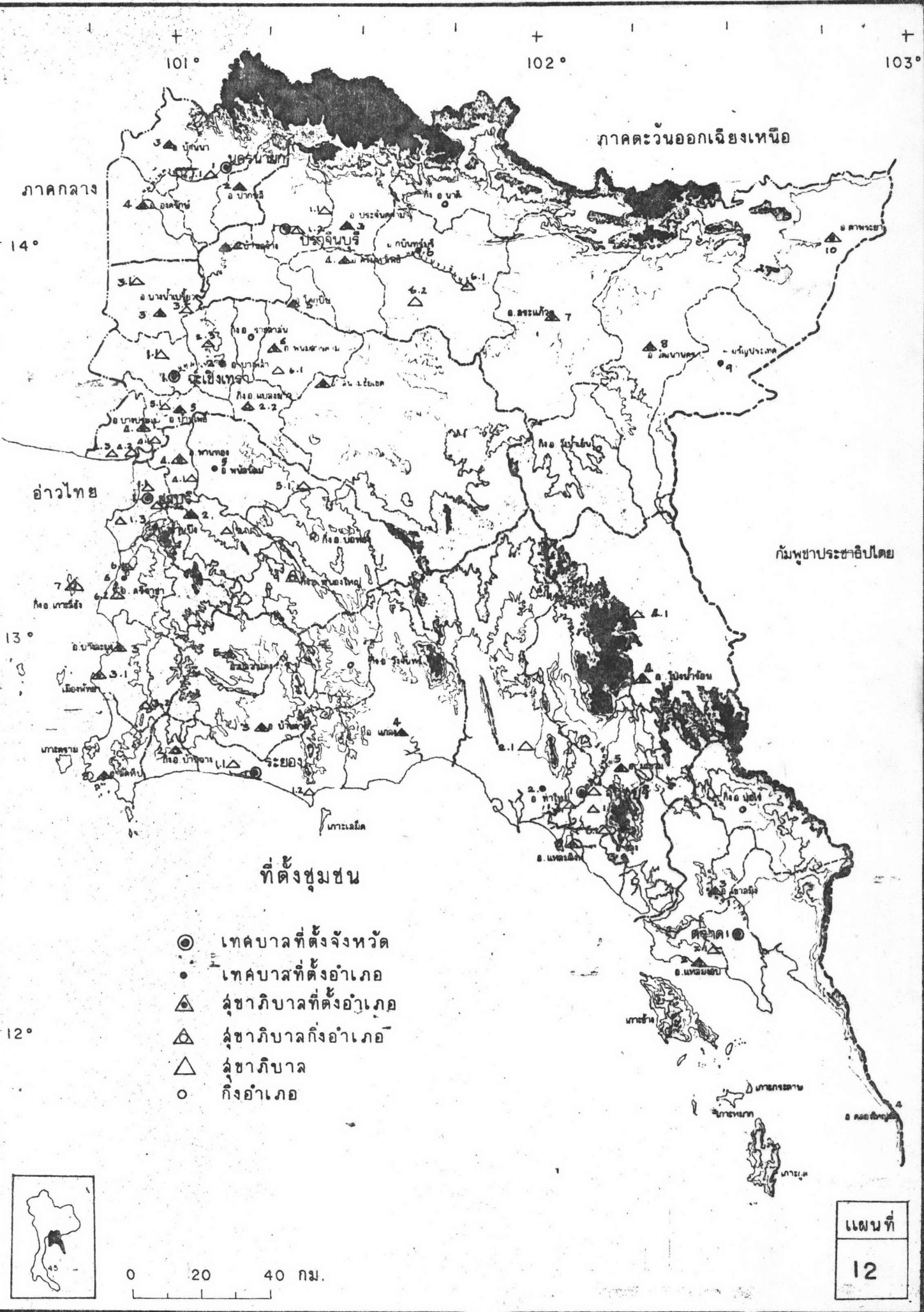
ที่ตั้งชุมชน

- เทศบาลที่ตั้งจังหวัด
- เทศบาลที่ตั้งอำเภอ
- ▲ ชุมชนที่ตั้งอำเภอ
- ▲ ชุมชนกิ่งอำเภอ
- △ ชุมชน
- กิ่งอำเภอ

0 20 40 กม.

แผนที่
12

รายชื่อชุมชนเทศบาลและสุขาภิบาล

จังหวัดจันทบุรี

- ๑. ทม.จันทบุรี
 - ๑.๑ ส.จันทนิมิต
 - ๑.๒ ส.หนองบัว
 - ๑.๓ ส.บางกะจะ
- ๒. ทค.ท่าใหม่
 - ๒.๑ ส.หนองคลา
- ๓. ทค.ขลุง
 - ๔. ส.โป่งน้ำร้อน
 - ๔.๑ ส.ทรายขาว

จังหวัดฉะเชิงเทรา

- ๑. ทม.ฉะเชิงเทรา
 - ๑.๑ ส.นครเนื่องเขต
- ๒. ทค.บางคลา
 - ๒.๑ ส.สาละโว้ (ยกเล็ก)
 - ๒.๒ ส.แปลงยาว
 - ๒.๓ ส.ปากน้ำ
- ๓. ส.บางน้ำเปรี้ยว
 - ๓.๑ ส.คอนนิมิต
 - ๓.๒ ส.บางขนาก
- ๔. ส.บางปะกง
 - ๔.๑ ส.ท่าสะพาน
 - ๔.๒ ส.บางเกลือ
 - ๔.๓ ส.บางวัว
- ๕. ส.บ้านโพธิ์
 - ๕.๑ ส.เทพราช
- ๖. ส.ทนมัสการคาม
 - ๖.๑ ส.เกาะขนุน
- ๗. ส.สนามชัยเขต

จังหวัดชลบุรี

- ๑. ทม.ชลบุรี
 - ๑.๑ ส.บางทราย
 - ๑.๒ ส.บ้านสวน
 - ๑.๓ ส.แสนสุข
- ๒. ส.บ้านบึง
 - ๒.๑ ส.หัวคูนแจ
- ๓. ส.บางละมุง
 - ๓.๑ ส.นุาเกลือ (เมืองพัทยา)
 - ๓.๒ ส.ห้วยใหญ่
- ๔. ส.พานทอง
 - ๔.๑ ส.หนองคำสิง
- ๕. ทม.พนัสนิคม
 - ๕.๑ ส.ท่าบุญมี
- ๖. ทค.ศรีราชา
 - ๖.๑ ส.บางพระ
 - ๖.๒ ส.ชาวอุ้ม
- ๗. ส.เกาะสีชัง
- ๘. ส.สัตหีบ
- ๙. ส.หนองใหญ่

จังหวัดนครนายก

- ๑. ทม.นครนายก
 - ๑.๑ ส.ท่าช้าง
- ๒. ส.เกาะหวาย
- ๓. ส.บ้านนา
- ๔. ส.องครักษ์

จังหวัดปราจีนบุรี

- ๑. ทม.ปราจีนบุรี

- ๑.๑ ส.นาปรือ
- ๑.๒ ส.โคกมะกอก
- ๒. ส.บ้านสร้าง
- ๓. ส.ประจันตคาม
- ๔. ส.ศรีมหาโพธิ์
- ๕. ส.โคกขี้
- ๖. ทค.กบินทร์บุรี
 - ๖.๑ ส.เมืองเก่า
 - ๖.๒ ส.สุระบัว
- ๗. ส.สระแก้ว
- ๘. ส.วังนานคร
- ๙. ทค.อรัญประเทศ
- ๑๐. ส.ตาพระยา

จังหวัดคราก

- ๑. ทม.คราก
- ๒. ส.แหลมอูบ
 - ๒.๑ ส.น้ำเขียว
- ๓. ส.เขาส้ม
- ๔. ส.คลองใหญ่

จังหวัดระยอง

- ๑. ทม.ระยอง
 - ๑.๑ ส.มาบตาพุด
 - ๑.๒ ส.เพ
- ๒. ส.บ้านฉาง
- ๓. ส.บ้านค่าย
- ๔. ส.ทางเกวียน
- ๕. ส.ปลวกแดง

อำเภอที่มีความหนาแน่นมากได้แก่ อ.เมืองปราจีนบุรี ๑๗.๑ คนต่อ ตร.กม.
รองลงมาคือ อ.บางคล้า อ.บ้านโพธิ์ อ.ศรีราชา อ.พนัสนิคม อ.แหลมสิงห์ อ.บ้านมิ่ง
อ.บางน้ำเปรี้ยว อ.โคกปี่ ก.บ้านฉาง อ.บ้านนา และ อ.บ้านค่าย

อำเภอที่มีความหนาแน่นปานกลางได้แก่ อ.ศรีมหาโพธิ์ ๑๐๓.๖ คนต่อ ตร.กม.
รองลงมาคือ ก.แปลงยาว อ.เมืองนครนายก อ.แก่ง อ.บางละมุง อ.บ้านสร้าง
อ.องครักษ์ อ.อรัญประเทศ อ.เมืองตราด อ.กบินทร์บุรี

อำเภอที่มีความหนาแน่นน้อยได้แก่ อ.ขลุง ๕๖.๑๕ คนต่อ ตร.กม. รองลงมา
คือ อ.พนมสารคาม ก.ราชสาส์น ก.หนองใหญ่ ก.วังน้ำเย็น ก.ปลวกแดง ส.ประจันต
คาม ส.แหลมฉบัง อ.เขาสมิง อ.ปากพลี อ.ท่าใหม่ อ.คลองใหญ่ อ.ตาพระยา
อ.สระแก้ว อ.โป่งน้ำร้อน ก.วังจันทร์ ก.นาดี อ.วัฒนานคร ก.บ่อทอง อ.มะขาม
ก.บ่อไร่ อ.สนามชัยเขต (แผนที่ที่ ๑๓ และตารางที่ ๖ ภาคผนวก)

จากการเปรียบเทียบบริเวณพื้นที่ความหนาแน่นมากในระยะ ๑๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๑๒)
และระยะ ๕ ปี (พ.ศ. ๒๕๑๗) ที่ล่วงมาแล้วพบว่าบริเวณความหนาแน่นมากที่สุดยังคงเป็น
พื้นที่ด้านตะวันตกของภาคเช่นเดิม และบริเวณที่มีความหนาแน่นเพิ่มมากขึ้นคือพื้นที่ตอนในที่ต่อ
จากด้านตะวันตกของภาค คือที่ อ.พานทอง อ.สหัสขันธ์ อ.เมืองระยอง มีความหนาแน่นเพิ่ม
มากขึ้น นอกจากนี้ยังมีบริเวณที่มีความหนาแน่นเพิ่มมากขึ้นคือ อ.บ้านมิ่ง อ.พนัสนิคม อ.เมือง
ตราด และ อ.กบินทร์บุรี ก็มีความหนาแน่นเพิ่มมากขึ้นด้วยเช่นกัน อัตราการเพิ่มของประชา
กรจาก พ.ศ. ๒๕๑๒ หรือระยะ ๑๐ ปีที่ผ่านมาเพิ่มมากที่สุดที่ อ.โป่งน้ำร้อน อ.เขาสมิง
อ.สนามชัยเขต รองลงมาคือ อ.พนัสนิคม อ.บ้านค่าย อ.สระแก้ว ส่วนในระยะ ๕ ปี
ที่ผ่านมาอัตราการเพิ่มมากที่สุดที่ อ.พนัสนิคม อ.สนามชัยเขต อ.กบินทร์บุรี รองลงมาคือ
ก.บ่อไร่ และอ.โป่งน้ำร้อน ขณะเดียวกันความหนาแน่นลดลงที่ อ.คลองใหญ่ และ อ.อรัญ
ประเทศ ทั้งนี้เป็นเพราะเหตุการณ์ชายแดนกัมพูชา ทำให้ไทยปิดพรมแดนเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔

ข. การขยายตัวของพื้นที่ จากหลักฐานเมื่อมีการจัดระเบียบบริหารราชการ
แผ่นดินจัดระบบชุมชนออกตามหน่วยการปกครองออกเป็นจังหวัดและอำเภอตั้งแต่ประมาณ
พ.ศ. ๒๔๔๐ เป็นต้นมา พบว่าบริเวณที่มีการจัดตั้งเป็นอำเภอครั้งแรกมี ๒ อำเภอ คือ
อ.เมืองฉะเชิงเทรา อ.ปากพลี

101°

102°

103°

ภาคกลาง

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

14°

อ่าวไทย

กัมพูชาประชาธิปไตย

13°

12°

ความหนาแน่นรายอำเภอ

มากที่สุด 200 คน ต่อ ตร.กม. ขึ้นไป

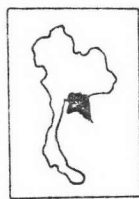
มาก 110 - 200 คน ต่อ ตร.กม.

ปานกลาง 60 - 110 คน ต่อ ตร.กม.

น้อย 60 คน ลงมา

0 20 40 กม.

แผนที่
13

ระยะ พ.ศ. ๒๔๔๐ - ๒๔๔๕ มี ๑๒ อำเภอ คือ อ.ท่าใหม่ อ.แหลมสิงห์
อ.มะขาม อ.โป่งน้ำร้อน (เป็นกิ่ง พ.ศ. ๒๔๔๕) อ.บางคล้า อ.บางน้ำเปรี้ยว
อ.บ้านโพธิ์ อ.บางละมุง อ.บ้านนา อ.องค์รักษ์ อ.ประจันตคาม อ.บ้านค่าย

ระยะ พ.ศ. ๒๔๕๐ - ๕๕ มี ๑๑ อำเภอ คือ อ.เมืองจันทบุรี อ.ขลุง
อ.บางประกง อ.พนมสารคาม อ.อรัญประเทศ (กิ่ง พ.ศ. ๒๔๔๕) อ.เมืองระยอง
อ.แกลง

ระยะ พ.ศ. ๒๔๖๐ - ๖๙ มี ๒ อำเภอ คือ อ.ศรีราชา อ.กบินทร์บุรี

ระยะ พ.ศ. ๒๔๗๐ - ๗๙ มี ๒ อำเภอ คือ อ.บ้านสร้าง อ.ศรีมหาโพธิ์
(กิ่ง.พ.ศ. ๒๔๔๐)

ระยะ พ.ศ. ๒๔๘๐ - ๘๙ มี ๔ อำเภอ คือ อ.เมืองชลบุรี อ.พานทอง
อ.บ้านบึง (กิ่ง.พ.ศ. ๒๔๖๔) ก.เกาะสีชัง

ระยะ พ.ศ. ๒๔๙๐ - ๙๙ มี ๒ อำเภอ คือ อ.สัตหีบ (กิ่ง.พ.ศ. ๒๔๘๐)
อ.วัฒนานคร (กิ่ง. พ.ศ. ๒๔๕๖)

ระยะ พ.ศ. ๒๕๐๐ - ๐๙ มี ๕ อำเภอ คือ อ.เขาสมิง อ.คลองใหญ่
(กิ่ง. พ.ศ. ๒๔๕๕) อ.สระแก้ว (กิ่ง. พ.ศ. ๒๔๕๒) อ.พนัสนิคม อ.คาพระยา
(กิ่ง. พ.ศ. ๒๕๐๒)

ระยะ พ.ศ. ๒๕๑๐ - ๑๙ มี ๑ อำเภอ ๕ กิ่งอำเภอ คือ
อ.สนามชัยเขต (กิ่ง. พ.ศ. ๒๕๐๘) ก.หนองใหญ่ ก.บ่อไร่ ก.นาดี ก.วังน้ำเย็น
ก.บ้านฉาง

ระยะ พ.ศ. ๒๕๒๐ - ๒๑ มี ๒ อำเภอ และ ๔ กิ่งอำเภอ คือ อ.โคกปี่
(กิ่ง. พ.ศ. ๒๕๑๓) อ.ปลวกแดง (กิ่ง. พ.ศ. ๒๕๑๓) ก.ราชสาส์น ก.แปลงยาว
ก.บ่อทอง และ ก.วังจันทร์ *

* กองปกครองท้องถิ่น กรมการปกครอง, ทำเนียบท้องถิ่น พ.ศ. ๒๕๒๒.
(กรุงเทพ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๒๔) หน้า

วิชานาการการจัดแบ่งพื้นที่แสดงให้เห็นว่า เมืองที่เคยมีมาแต่อดีตได้รวบรวมขึ้นเป็น
 จังหวัดและอำเภอตั้งเช่นปัจจุบันนั้น มีการขยายตัวจากแนวตะวันตกเฉียงเหนือของภาคมาทาง
 ชายฝั่งทะเลตอนใต้แนวหนึ่ง และอีกแนวหนึ่งมีการขยายตัวจากชายทะเลตะวันตกแถบชลบุรี
 ฉะเชิงเทรา ไปยังค่านตะวันออกของภาค ทั้งนี้เพราะในอดีตเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็น
 ราชธานี ชายฝั่งทะเลทางตอนใต้แถบจันทบุรีและตราดเป็นเมืองท่าหน้าด่านติดต่อกับพวนและ
 จีน พื้นที่ตอนในจึงเป็นเส้นทางผ่านระหว่างเมืองท่ากับเมืองหลวง ดังปรากฏหลักฐานทาง
 ประวัติศาสตร์เมื่อพระเจ้าตากสินมหาราชทรงรวบรวมไพร่พลที่จันทบุรีโดยผ่าน อ.บ้านค้าย
 อ.เมืองระยอง ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ย้ายนครหลวงมาอยู่ที่กรุงเทพฯ และมีการติดต่อกับ
 ชาวยุโรปในสมัยรัชกาลที่ ๔ ชลบุรีเป็นเมืองท่าที่สำคัญ ประกอบกับการที่ชาวจีนอพยพหนี
 การรุกรานของพวกแมนจูมา ๒ กลุ่ม คือพวกฮกเกี้ยนและพวกแต้จิ๋ว พวกฮกเกี้ยนซึ่งเดินทาง
 การค้าอพยพไปขึ้นฝั่งที่สงขลาและตั้งรกรากที่นั่น ส่วนพวกแต้จิ๋วอพยพขึ้นฝั่งที่ชลบุรี พวกนี้ถนัด
 ทางการปลูกพืชผักเมื่อตั้งรกรากที่ชลบุรีจึงทำเกษตรกรรมทำให้อิทธิพลทางเกษตรกรรมก้าวหน้า
 เป็นพื้นฐานการพัฒนาอุตสาหกรรมในระยะต่อมา^๑ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่ออุตสาหกรรมใน
 ชลบุรีขยายตัวมากขึ้นในสมัยสงครามโลกครั้งที่สองอันเนื่องมาจากการปรับปรุงเส้นทางคมนาคม
 ทางบก ระหว่างกรุงเทพฯกับชลบุรี โดยสร้างถนนจากกรุงเทพฯถึงฉะเชิงเทรา และจาก
 ฉะเชิงเทราไปสัทหีบผ่านชลบุรี ทำให้อุตสาหกรรมประมง น้ำตาล มันสำปะหลัง ย้ายไปตั้ง
 ตามเส้นทางคมนาคมทางบก แทนที่จะใช้เส้นทางเรือซึ่งวิ่งระหว่างกรุงเทพฯกับชลบุรีในระยะ
 ก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง นอกจากนี้การพัฒนาการคมนาคมขนส่งทางรถไฟในสมัยรัชกาลที่ ๕
 ทำให้พื้นที่ราบตอนบนซึ่งเป็นทางผ่านของเส้นทางรถไฟมีเมืองเกิดขึ้นตามเส้นทางรถไฟไปยังชาย
 แคนอำเภอรัษฎาประเทศ

^๑ William G. Skinner , Chinese Society in Thailand : An Analytical History , (N.Y. Cornell University Press , 1962) p. 11
 อ้างใน อมรา พงศาพิชญ์ "สิ่งแวดล้อมการพัฒนาอุตสาหกรรมและการขยายตัวของเมืองชลบุรี"
 ใน วารสารสังคมศาสตร์ , ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒. เม.ย. ๑๔ หน้า ๓๘ - ๔๐

การจักแบ่งพื้นที่ของชุมชนในระยะหลังแสดงให้เห็นว่าบริเวณที่มีการจัดตั้งชุมชนมาก่อนคือพื้นที่ตอนบน พื้นที่ด้านตะวันตกและพื้นที่ตอนล่างนั้นมีความหนาแน่นมากขึ้น การขยายตัวเข้าไปยังพื้นที่ตอนใน ประกอบกับการขยายเส้นทางคมนาคมเชื่อมโยงพื้นที่ภายในภาค ทำให้ชุมชนขยายเข้าไปพื้นที่ตอนในโดยแบ่งพื้นที่อำเภอเดิมออก โดยจัดตั้งเป็นกิ่งอำเภอขึ้นก่อน นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๐ เป็นต้นมา มีการแบ่งพื้นที่ อ.บางคล้า เป็น ก.แปลงยาว อ.พนมสารคาม แบ่งเป็น ก.ราชสาส์น และ ก.สนามชัยเขต อ.บ้านบึงแบ่งเป็น ก.หนองใหญ่ อ.พนัสนิคมแบ่งเป็น ก.บ่อทอง อ.เขาสมิงแบ่งเป็น ก.บ่อไร่ อ.กบินทร์บุรีแบ่งเป็น ก.นาดี อ.ศรีมหาโพธิ์แบ่งเป็น ก.โคกปี่เป็ด อ.สระแก้วแบ่งเป็น ก.วังน้ำเย็น อ.เมืองระยองแบ่งเป็น ก.บ้านฉาง อ.แกลงแบ่งเป็น ก.วังจันทร์ อ.บ้านค่ายแบ่งเป็น ก.วังจันทร์ บริเวณที่มีการขยายตัวของพื้นที่น้อยคือระหว่างจังหวัดตราดกับปราจีนบุรี ทั้งนี้เพราะมีบริการสาธารณูปโภคสาธารณูปการน้อย และยังเป็นพื้นที่ชายเลนมีสภาพภูมิประเทศที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการตั้งถิ่นฐาน กล่าวคือเป็นพื้นที่ลอนลูกฟูกและเนินเตี้ยกระจายอยู่ทั่วไป สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นป่าไม้ บริเวณพื้นที่ที่มีการขยายตัวมากเป็นด้านตะวันตกและตอนล่าง ทั้งนี้เพราะอยู่ใกล้กรุงเทพฯซึ่งเป็นเขตอิทธิพลมีการคมนาคมสะดวกทั้งในการติดต่อกับกรุงเทพฯและขนส่งสินค้ากับต่างประเทศอีกด้วย นอกจากนี้สภาพภูมิประเทศที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการตั้งถิ่นฐาน กล่าวคือเป็นที่ราบชายฝั่งทะเลและลอนลูกฟูกมีความลาดเอียง ๑ : ๒๐๐ ถึง ๑ : ๒๕๐ ในทางทิศตะวันตกมายังตะวันออกเป็นพื้นที่ที่มีการเกษตรกรรมได้ผลดี มีผลผลิตทางพืชไร่ที่เป็นพื้นฐานการอุตสาหกรรมและส่งออกคือ มันสำปะหลัง น้ำตาล สับปะรด และมีการทำประมงได้ผลดี การมีพื้นที่ให้ผลผลิตทางเกษตรกรรมหลายชนิดและเป็นพื้นฐานอุตสาหกรรมทำให้เศรษฐกิจขยายตัว (แผนที่ที่ ๑๘ และตารางที่ ๗ ภาคผนวก)

๓.๒ เขตอิทธิพลของชุมชน เขตอิทธิพลของพื้นที่ภาคนครหลวงซึ่งรวมกรุงเทพมหานครและปริมณฑลนั้น ใช้ระยะเดินทางที่สามารถเดินทางไปทำงานแบบเข้าไปเย็นกลับได้ เขตนี้มีรัศมี ๓๕ กม. ครอบคลุมถึงจังหวัดฉะเชิงเทราและชลบุรี ส่วนเขตอิทธิพลชั้นนอกของกรุงเทพมหานครและปริมณฑลเป็นระยะการเดินทางติดต่อกันได้ ๒ - ๓ ชั่วโมง ซึ่งคลุมถึงจังหวัดนครนายก *

* สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย, รายงานการปรับปรุงผังนครหลวงครั้งที่ ๑ (ฉบับสมบูรณ์), (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๑๖) หน้า ๑๓ - ๑๔.

101° 102° 103°

ภาคกลาง

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

14°

อ่าวไทย

กัมพูชาประชาธิปไตย

13°

วิวัฒนาการจัดตั้งชุมชน

อำเภอ เทศบาล
สุขาภิบาล

จัดตั้งก่อน พ.ศ. 2512

พ.ศ. 2513 - 2517

พ.ศ. 2518 - 2521

0 20 40 กม.

การหาเขตอิทธิพลของชุมชนเมืองในภาคตะวันออกเฉียงใต้ที่มีการเดินทางติดต่อกับศูนย์กลางชุมชนโดยรอบ โดยกำหนดให้ระยะการเดินทางโดยเฉลี่ยประมาณ ๖๐ กม. ต่อชั่วโมง สำหรับชุมชนเมืองที่เป็นศูนย์กลางจังหวัดอีสานที่มีการเดินทางโดยรอบ ๔๐ - ๕๐ กม. ซึ่งสามารถเดินทางโดยรถโดยสารประจำทางภายในเวลา ๑ ชั่วโมง คิดเป็นพื้นที่ในเขตอิทธิพลของจังหวัดประมาณ ๕,๐๒๖ - ๗,๘๕๔ ตร.กม. ชุมชนที่เป็นศูนย์กลางอำเภอและมีความเจริญในระดับเทศบาลอีสานมี ๑๕ - ๒๐ กม. คิดเป็นพื้นที่ประมาณ ๗๐๗ - ๑,๒๕๗ ตร.กม. เป็นบริเวณที่สามารถเดินทางติดต่อกับตัวเมืองได้โดยรถเมลล์ขนาดเล็กหรือรถจักรยานยนต์ในเวลาประมาณ ๓๐ นาที เป็นบริเวณที่มีโอกาสได้รับการบริการสาธารณสุขโดยสาธารณสุขการสะดวก สามารถพัฒนาพื้นที่ให้มีความเจริญหนาแน่นได้ สำหรับเขตอีสานมี ๕ - ๗ กม. คิดเป็นพื้นที่ประมาณ ๗๕ - ๑๕๔ ตร.กม. เป็นบริเวณที่สามารถติดต่อกันได้ทั่วถึงกับศูนย์กลางโดยรถจักรยานยนต์ เป็นบริเวณที่มีบริการสาธารณสุขอย่างทั่วถึงทั้งในด้านประปา การระบายน้ำ ชยะ คับเพลิง การตรวจเวรยาม เป็นต้น เป็นเขตอิทธิพลของสุขาภิบาลและเป็นเขตอิทธิพลขั้นต่ำสำหรับทุกชุมชน

จากการกำหนดเขตอิทธิพลของจังหวัดในอีสานมี ๔๐ - ๕๐ กม. จังหวัดชลบุรีและจังหวัดฉะเชิงเทราอยู่ในบริเวณที่มีเส้นทางคมนาคมที่จังหวัดมี ๕๐ กม. จังหวัดนครนายก ปราจีนบุรี ระยอง และจันทบุรีอีสานมี ๕๕ กม. และจังหวัดตราดอีสานมี ๕๐ กม. พบว่าจังหวัดที่มีเขตอิทธิพลคาบเกี่ยวซ้อนกันอยู่คือ นครนายก-ปราจีนบุรี ชลบุรี-ฉะเชิงเทรา และจันทบุรี - ตราด สำหรับชลบุรี - ฉะเชิงเทรานั้นมีความคาบเกี่ยวกับปราจีนบุรีด้วย ทำให้เชื่อว่านครนายก - ปราจีนบุรีได้รับอิทธิพลจากชลบุรี - ฉะเชิงเทรา มากกว่าจากสระบุรี ชุมชนที่อยู่ในเขตอิทธิพลนครนายก - ปราจีนบุรี ได้แก่ ทม.นครนายก ทม.ปราจีนบุรี ส.บ้านนา ส.ท่าช้าง ส.เกาะหวาย ส.นาปรือ ส.ประจันตคาม ส.ศรีมหาโพธิ์ ส.โคกปี่ ส.บางขนาก ส.คอนนิมพลี เขตอิทธิพลของจังหวัดปราจีนบุรีไม่ครอบคลุมพื้นที่ทั้งจังหวัด โดยเฉพาะพื้นที่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของตัวเมือง แต่มีอิทธิพลครอบคลุมถึงตอนเหนือของจังหวัดฉะเชิงเทราคือ ส.พนมสารคาม ส.เกาะขนุน ส.สนามชัยเขต ทต.บางคล้า ส.ปากน้ำ รวมทั้ง ก.ราชสาส์นด้วย ทำให้มีโอกาสได้รับการบริการจากศูนย์กลางมากกว่า ๑ แห่งขึ้นไป

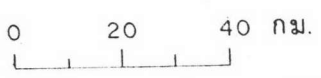
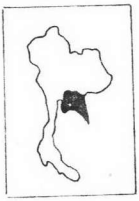
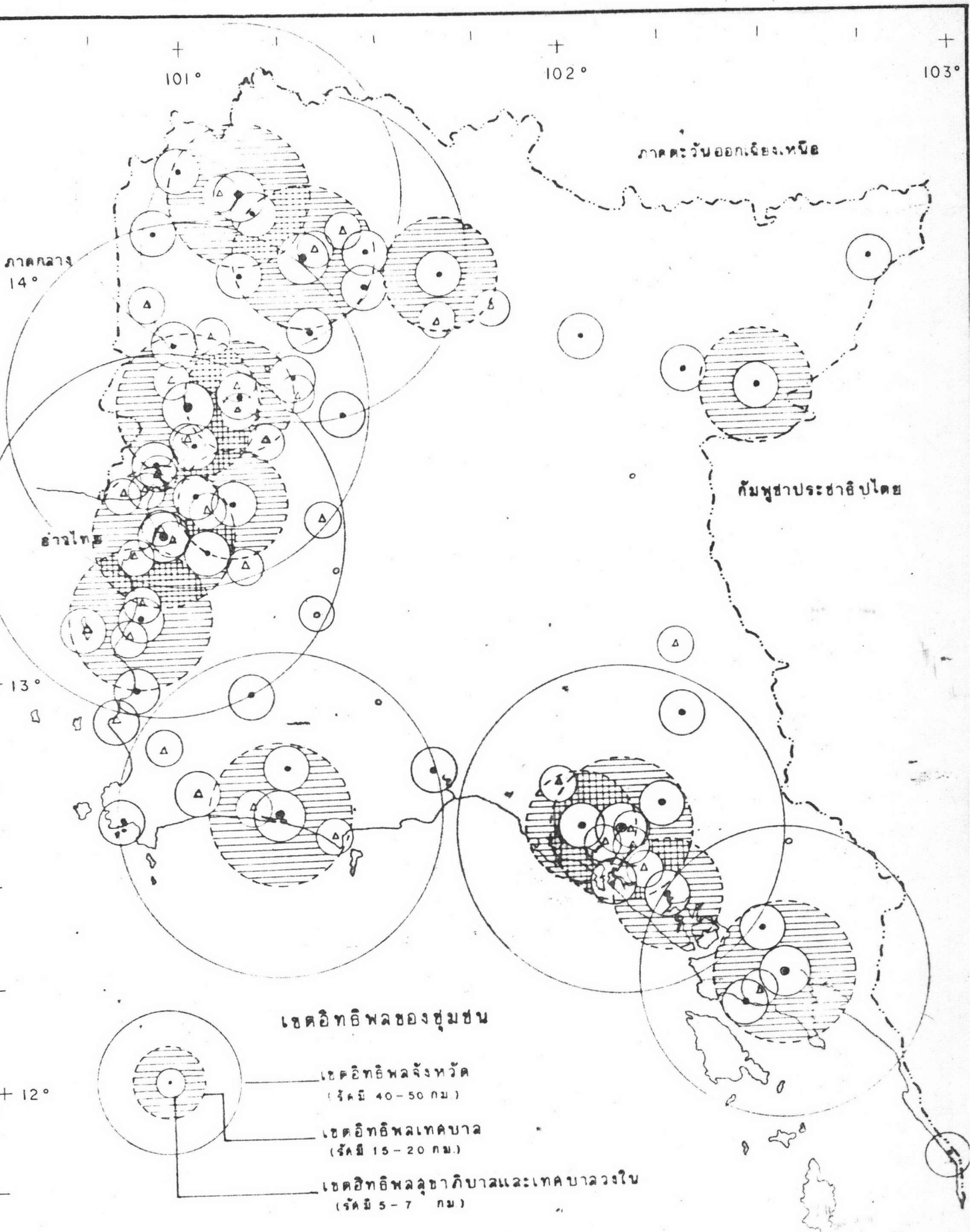
บริเวณชลบุรี - ฉะเชิงเทรา เป็นบริเวณที่มีชุมชนอยู่ในเขตอิทธิพลนี้มากที่สุด ประกอบด้วยชุมชนระดับเทศบาล ๔ แห่ง คือ ทม.ชลบุรี ทม.ฉะเชิงเทรา ทต.บางคล้า และ ทม.พนัสนิคม นอกจากนี้มี ส.นครเนื่องเขต ส.ปากน้ำ ส.สาวชะโงก ส.แปลงยาว ส.บ้านโพธิ์ ส.เทพราช ส.บางประกง ส.หาสะอาน ส.บางเกลือ ส.พานทอง ส.หนองคำดิ่ง ส.ท่าบุญมี ส.บางทราย ส.บ้านสวน ส.แสนสุข ส.บ้านมิ่ง ส.หัวกุ่มแจ ชุมชนที่อยู่บริเวณนี้มีโอกาสรับบริการจากชลบุรี ฉะเชิงเทรา

บริเวณจันทบุรี - ตราด มีความคาบเกี่ยวกันน้อยมากและค่อนข้างแยกตัวจากกัน มีเพียง ทต.ขลุงแห่งเดียวเท่านั้นที่อยู่ในเขตอิทธิพลคาบเกี่ยวกันดังกล่าว

สำหรับจังหวัดระยอง มีความโดดเด่นมากที่สุดในเขตอิทธิพลครอบคลุมชุมชนสำคัญของจังหวัดไว้ทั้งหมด และครอบคลุมไปถึง ส.สัศหีบ ส.หนองใหญ่ ของจังหวัดชลบุรีด้วย (แผนที่ ที่ ๑๕)

เมื่อพิจารณาประกอบกับฐานเศรษฐกิจของจังหวัดพบว่า จังหวัดชลบุรีมีฐานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม โครงสร้างการผลิตมีอุตสาหกรรมมากกว่าการค้าและบริการ มีเขตอิทธิพลซ้อนอยู่กับฉะเชิงเทราซึ่งมีฐานเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับเกษตรกรรมโครงสร้างการผลิต มีเกษตรกรรมมากกว่าอุตสาหกรรม จึงทำให้จังหวัดทั้งสองพึ่งพาอาศัยกัน ส่วนนครนายก - ปราจีนบุรี มีฐานเศรษฐกิจเกษตรกรรม โครงสร้างการผลิต มีเกษตรกรรมมากกว่าการค้าและบริการ โดยเฉพาะนครนายกมีฐานเศรษฐกิจทางการค้าและบริการด้วย ทำให้เกิดแรงดึงดูดซึ่งกันและกัน สำหรับจันทบุรี - ตราด มีฐานเศรษฐกิจการค้าและบริการ โครงสร้างการผลิตมีการค้าและบริการมากกว่าเกษตรกรรม โดยเฉพาะจันทบุรีมีฐานเศรษฐกิจเกษตรกรรมด้วย จะเห็นได้ว่าบริเวณชลบุรี - ฉะเชิงเทรา มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจต่อกันระหว่างเกษตรกรรม อุตสาหกรรมการค้าและบริการมากที่สุด (ตารางที่ ๕ ภาคผนวก)

สำหรับเขตอิทธิพลชุมชนเมืองในระดับเทศบาลมีรัศมี ๑๕ - ๒๐ กม.นั้น เทศบาลที่ตั้งจังหวัดทุกแห่งและ ทต.ศรีราชาใช้รัศมีเขตอิทธิพล ๒๐ กม. ส่วนเทศบาลที่ตั้งอำเภอใช้รัศมี ๑๕ กม. จากเขตอิทธิพลดังกล่าวพบว่า เทศบาลที่อยู่ในจังหวัดฉะเชิงเทราและชลบุรี คือ ทม.ฉะเชิงเทรา ทต.บางคล้า ทม.ชลบุรี ทม.พนัสนิคม ทต.ศรีราชา มีเขตอิทธิพล

ซอหนักันมากที่สุดและมีความต่อเนื่องกันตั้งแต่ ทม. ฉะเชิงเทรา ทต. บางคล้า ทม. พันธ์นิคม
 ทม. ชลบุรี ทต. ศรีราชา นอกจากนี้ ทม. นครนายก และ ทม. ปราณบุรี มีอิทธิพลต่อเนื่องไปยัง
 ทต. กบินทร์บุรีด้วย ทำให้เขตอิทธิพลของชุมชนเมืองในระดับเทศบาลมีการเกาะกลุ่มกันทาง
 ตอนบนกลุ่มหนึ่ง ด้านตะวันตกกลุ่มหนึ่ง และตอนใต้ที่จันทบุรีมีเขตอิทธิพลซอหนักันอยู่ระหว่าง
 ทม. จันทบุรี - ทต. ท่าใหม่ - ทต. ชลบุรีอีกกลุ่มหนึ่ง ชุมชนเมืองระดับเทศบาลที่มีเขตอิทธิพล
 เป็นศูนย์กลางโดยเดี่ยวไม่คาบเกี่ยวซ้ำซ้อนคือ ทม. ระยอง ทม. ตราคร และ ทต. อรัญประเทศ
 อิทธิพลของ ทม. ระยอง ครอบคลุมถึงชุมชนระดับสุขาภิบาลคือ ส. บ้านค่าย ส. มาบตาพุด
 และ ส. เพ อิทธิพลของ ทม. ตราคร ครอบคลุม ส. เขาสมิง ส. น้ำเขียว และ ส. แหลมงอบ
 ส่วน ทต. อรัญประเทศ ไม่มีชุมชนอยู่ในเขตอิทธิพลเลยนอกจากมี ส. วัฒนานคร อยู่ใกล้เคียง
 เท่านั้น

ชุมชนระดับสุขาภิบาลและเขตอิทธิพลชั้นต่ำสุดของเทศบาลมีรัศมี ๕ - ๗ กม.
 ใช้รัศมี ๗ กม. สำหรับชุมชนที่เป็นที่ตั้งอำเภอเมือง ๖ กม. สำหรับที่ตั้งอำเภอซึ่ง
 ไม่ใช่อำเภอเมือง และ ๕ กม. สำหรับชุมชนที่ไม่เป็นศูนย์กลางทางบริหาร พบว่าชุมชนที่
 อยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของภาคแถบชลบุรี - ฉะเชิงเทรา มีเขตอิทธิพลซอ
 หนักันมากที่สุด บางชุมชนเกือบจะเป็นวงกลมเดียวกันคือ ทม. ชลบุรี กับ ส. บางทราย
 ส. บ้านสวน นอกจากนี้ ทม. จันทบุรี กับ ส. จันทนิคม มีเขตอิทธิพลซอหนักันเกือบเป็นวงกลม
 เดียวกันเช่นเดียวกับ ทม. ชลบุรี - ส. บางทราย - ส. บ้านสวน สำหรับสุขาภิบาลที่มีเขต
 อิทธิพลโคกเดี่ยวคือ ส. คาพระยา ส. วัฒนานคร ส. สระแก้ว ส. ทรายขาว และ
 ส. คลองใหญ่ สุขาภิบาลเหล่านี้เป็นชุมชนขนาดเล็ก อยู่ในบริเวณพื้นที่นอกเขตรัศมีอิทธิพล
 ที่ซอหนักัน บางชุมชนเช่น ส. คลองใหญ่ ส. คาพระยา เป็นชุมชนชายแดนที่อยู่ห่างไกล
 จากเขตอิทธิพลของจังหวัด

เขตอิทธิพลของจังหวัดชลบุรีซึ่งมีฐานเศรษฐกิจอุตสาหกรรมและมีอุตสาหกรรมมาก
 กว่า การค้าและบริการมากกว่าเกษตรกรรมในอัตราส่วน ๕๕.๖ : ๒๕.๗ : ๒๕.๖
 เป็นจังหวัดที่มีค่าผลิตภัณฑ์จังหวัดสูงสุดในภาค ชุมชนที่อยู่ในเขตอิทธิพลส่วนมากจึงเป็นชุมชน
 ขนาดใหญ่ มีโอกาสได้รับบริการจากเมืองที่มีฐานเศรษฐกิจอุตสาหกรรมซึ่งผูกพันกับความเป็น
 เมืองมากที่สุด ทำให้ชลบุรีมีโอกาสให้บริการกับชุมชนใกล้เคียง

สำหรับจังหวัดที่มีฐานเศรษฐกิจเกษตรกรรม ได้แก่ ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี และระยอง จังหวัดฉะเชิงเทรามีมูลค่าผลิตภัณฑ์จังหวัดอุตสาหกรรมมากกว่าการค้าและบริการเล็กน้อย ในอัตราส่วน ๖๐.๗ : ๑๙.๗ : ๑๙.๖ ขณะที่ปราจีนบุรีมีมูลค่าผลิตภัณฑ์จังหวัดการค้าและบริการมากกว่าอุตสาหกรรมในอัตราส่วน ๖๐.๐ : ๑๗.๐ : ๒๓.๐ ทำให้ฉะเชิงเทรามีความสัมพันธ์กับชลบุรีซึ่งมีฐานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม และปราจีนบุรีมีความสัมพันธ์กับนครนายกซึ่งมีฐานเศรษฐกิจทางการค้าและบริการ สำหรับระยองอยู่ห่างจากเขตอิทธิพลจังหวัดข้างเคียง มูลค่าผลิตภัณฑ์จังหวัดมีสัดส่วน ๕๔.๓ : ๑๙.๘ : ๒๕.๘ มีการค้าและบริการมากกว่าอุตสาหกรรมซึ่งเป็นมูลค่าผลิตภัณฑ์ที่มีความผูกพันกับเมืองมากกว่าชนบท ทำให้ระยองเป็นชุมชนศูนย์กลางโคกเคี้ยว ส่วนตราครุฑและจันทบุรีมีฐานเศรษฐกิจการค้าและบริการแต่มีมูลค่าผลิตภัณฑ์จังหวัดเกษตรกรรมมากกว่าอุตสาหกรรม ทำให้จันทบุรีและตราครุฑมีการพึ่งพากันเป็นศูนย์กลางอีกแห่งหนึ่ง

๔. ขนาดและการกระจายตัวของชุมชน

๔.๑ วิวัฒนาการชุมชน ชุมชนเมืองทั้งในระดับเทศบาลและสุขาภิบาลจัดตั้งขึ้นในระยะเวลาที่สัมพันธ์กับการจัดตั้งอำเภอและกิ่งอำเภอ กล่าวคือ เทศบาลจัดตั้งขึ้นในอำเภอเมืองที่ตั้งจังหวัด แล้วจึงขยายไปจัดตั้งในอำเภอที่ไม่ใช่อำเภอเมือง เทศบาลที่จัดตั้งระยะแรกคือ ทม.จันทบุรี ทม.ฉะเชิงเทรา ทม.ชลบุรี ทม.ตราครุฑ ทม.นครนายก ทม.ปราจีนบุรี และทม.ระยอง ต่อมาคือ ทค.บางคล้า ทม.พนัสนิคม ทค.อรัญประเทศ ทค.ท่าใหม่ ทค.ขลุง ทค.ศรีราชา จากนั้นเว้นระยะอีกประมาณ ๑๐ ปี จึงจัดตั้ง ทค.กบินทร์บุรีใน พ.ศ. ๒๕๐๐

สำหรับสุขาภิบาลจัดตั้งครั้งแรกก่อน พ.ศ. ๒๕๐๐ มี ๒๖ แห่งคือ ส.จันทนิมิต ส.บางน้ำเปรี้ยว ส.บางปะกง ส.ท่าสะอ้าน ส.บ้านโพธิ์ ส.เทพราช ส.พนมสารคาม ส.บ้านบึง ส.นาเกลือ ส.พานทอง ส.สัตหีบ ส.เกาะหวาย ส.บ้านนา ส.บ้านสร้าง ส.ประจันตคาม ส.ศรีมหาโพธิ์ ส.สระแก้ว ส.คลองใหญ่ ส.เขาสมิง ส.แหลมงอบ ส.ทางเกวียน ส.บ้านค่าย

ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๐ - ๐๙ มี ๒๔ แห่งคือ ส.หนองบัว . ส.บางกะจะ
 ส.หนองคล้า ส.โป่งน้ำร้อน ส.พลับ ส.แปลงยาว ส.สาวชะโงก ส.บางเกลือ
 ส.บางวัว ส.เกาะขนุน ส.แสนสุข ส.บ้านสวน ส.บางทราย ส.หัวกุ่มแจ ส.บางละมุง
 ส.บางพระ ส.เกาะสีชัง ส.องค์รักษ์ ส.บ้านนาปรือ ส.ตาพระยา ส.วัฒนานคร
 ส.น้ำเขียว ส.มาบตาพุด ส.บ้านฉาง

ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๐ - ๑๙ มี ๑๒ แห่งคือ ส.ทรายขาว ส.ปากน้ำ
 ส.บางขนาก ส.ห้วยใหญ่ ส.ทานุญมี ส.อ่าวอุดม ส.ท่าช้าง ส.โคกมะกอก ส.โคกปี่
 ส.สระบัว ส.บ้านเพ ส.ปลวกแดง

ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นต้นมา มี ๔ แห่งคือ ส.สนามชัยเขต ส.หนองคำสิง
 ส.หนองใหญ่ ส.เมืองเก่า

การจัดตั้งชุมชนมีความสัมพันธ์กับนโยบายทางการปกครอง กล่าวคือจัดตั้งเทศบาล
 มีเจตนาที่จะส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักการปกครองท้องถิ่น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
 ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้วรัฐบาลขณะนั้นมีนโยบายให้มีการจัดตั้งเทศบาลขึ้นเพื่อเป็นการฝึกหัดระ
 บบประชาธิปไตย จึงริบจัดตั้งเทศบาลขึ้นทั่วประเทศ การบริหารของเทศบาลต้องประสบกับ
 ปัญหาหลายประการ เช่นความไม่เข้าใจในการบริหารชุมชน ความขัดแย้งกันระหว่างคณะเทศ
 มนตรีกับผู้ว่าราชการจังหวัด ตลอดจนปัญหาเรื่องรายได้เทศบาลไม่เพียงพอทำนุบำรุงชุมชน
 เป็นต้น จึงกลับมาใช้รูปแบบการปกครองแบบสุขาภิบาล ซึ่งช่วยลดค่าใช้จ่ายในการจ้างพนักงาน
 ประจำ และลดความขัดแย้งในเรื่องนโยบายการบริหารระหว่างคณะเทศมนตรีกับผู้ว่าราชการ
 จังหวัด สุขาภิบาลที่จัดตั้งขึ้นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๘๗ เป็นชุมชนที่เป็นที่ตั้งอำเภอแทบทั้งสิ้น
 ส่วนชุมชนที่ไม่ใช่ศูนย์กลางอำเภอ เกิดจากความเจริญของชุมชนเองนั้น กระทรวง
 มหาดไทยมีนโยบายให้จัดตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์ในการควบคุมดูแลรักษาความสะอาดและสิ่งปลูก
 สร้าง

๔.๒ ขนาดของชุมชน จากการจัดจำแนกชุมชนเมืองในระดับเทศบาลและสุขา
 ภิบาล ๙๙ แห่ง ออกเป็นกลุ่มได้ ๕ กลุ่มคือ กลุ่มเมืองขนาดใหญ่สุดประชากร ๕๐,๐๐๐ -
 ๗๐,๐๐๐ คน, กลุ่มเมืองขนาดค่อนข้างใหญ่ประชากร ๒๑,๐๐๐ - ๕๐,๐๐๐ คน, กลุ่ม
 เมืองขนาดกลางประชากร ๑๒,๐๐๐ - ๒๑,๐๐๐ คน และกลุ่มเมืองขนาดเล็กประชากร

๖,๐๐๐ - ๑๒,๐๐๐ คน และกลุ่มเมืองขนาดเล็กสุดประชากร ๑,๐๐๐-๖,๐๐๐ คน

เมืองที่มีขนาดใหญ่สุดมี ๒ แห่ง คือ ส.อ่าวอุดม ๖๑,๖๘๒ คน และ
ทม.ชลบุรี ๔๔,๘๕๕ คน

เมืองขนาดค่อนข้างใหญ่มี ๒ แห่ง คือ ทม.ฉะเชิงเทรา ส.บ้านสวน
ส.แสนสุข ทม.จันทร์บุรี ทม.ระยอง และ ส.นาเกลือ

เมืองขนาดกลางมี ๘ แห่ง คือ ส.สัตหีบ ทต.ศรีราชา ทม.ปราจีนบุรี
ส.บ้านฉาง ทต.อรัญประเทศ ส.ห้วยใหญ่ และ ทม.พนัสนิคม

เมืองขนาดเล็กมี ๒๑ แห่ง คือ ทม.ตราด ส.บางทราย ส.ทางเกวียน
ทม.นครนายก ส.บ้านเพ็ ส.วัฒนานคร ทต.ท่าใหม่ ส.บางพระกม ส.มาบตาพุด
ส.ปากน้ำแหลมสิงห์ ทต.ขลุง ส.บางพระ ส.หนองคำลิ่ง ส.บางละมุง ส.พนมสาร
คาม ส.จันทนิคม ทต.บางคล้า ส.สระแก้ว ส.บ้านนา ส.โคกปีบ ส.บ้านบึง

เมืองขนาดเล็กสุดมี ๔๓ แห่ง คือ ส.ประจันตคาม ทต.กบินทร์บุรี
ส.โป่งน้ำร้อน ส.เกาะขนุน ส.พลับ ส.ท่าบูนุ่ม ส.เทพราช ส.พานทอง ส.บ้านค่าย
ส.คาพระยา ส.ปากน้ำ ส.สนามชัยเขต ส.หัวฤๅญแจ ส.ทรายขาว ส.ท่าสะอ้าน
ส.บางวัว ส.องค์รักษ์ ส.คลองใหญ่ ส.น้ำเขียว ส.เกาะหวาย ส.เกาะสีซัง
ส.บ้านสร้าง ส.บางน้ำเปรี้ยว ส.หนองคล้า ส.บ้านนาปรือ ส.บางชนาก ส.สระบัว
ส.ศรีมหาโพธิ์ ส.โคกมะกอก ส.หนองบัว ส.คอนฉิมพลี ส.เมืองเก่า ส.มะขาม
ส.บางเกลือ ส.บางกะจะ ส.ปลวกแดง ส.นครเนื่องเขต ส.บ้านโพธิ์ ส.เขาสมิง
ส.แหลมงอบ ส.ท่าช้าง (แผนที่ ที่ ๑๒)

101° 102° 103°

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาคกลาง
14°

อ่าวไทย

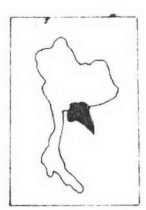
กัมพูชาประชาธิปไตย

13°

12°

ขนาดชุมชน

- ใหญ่สุด 40000 - 70000 คน.
- ค่อนข้างใหญ่ 21000 - 40000 คน
- ปานกลาง 12000 - 21000 คน
- เล็ก 6000 - 12000 คน
- เล็กสุด 1000 - 6000 คน

0 20 40 กม.

ขนาดของเมืองตามจำนวนประชากรนี้เป็นขนาดในเขตเทศบาลและสุขภาพ
 ภิบาล แต่โดยสภาพเป็นจริงแล้วประชากรในบางเมืองอาจมีมากกว่าในเขตก็ได้
 เช่น ชลบุรี มีประชากรเกินกว่าเขตเทศบาล (Overboundary) ส่วน
 ส.อ่าวอุดม มีอาณาเขตพื้นที่ ๖๒.๐ ตร.กม. มีประชากรไม่เต็มพื้นที่
 (Underboundary) แต่มีขนาดประชากรมากเพราะมีพื้นที่ขนาดใหญ่ อย่างไรก็ตาม
 ก็ตามจากการจำแนกขนาดของเมืองตามจำนวนประชากรแสดงให้เห็นว่า เมืองที่
 มีขนาดใหญ่สุดและค่อนข้างใหญ่นั้น เป็นเมืองที่อยู่ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก
 ของภาคเป็นส่วนใหญ่ เป็นเมืองที่มีความสำคัญด้านการบริหารและเป็นเมืองท่องเที่ยว
 ที่สำคัญสำหรับระดับสุขภาพ

๔.๓ การกระจายตัว เมื่อนำขนาดของเมืองตามจำนวนประชากร
 มาเรียงลำดับโดยวิธี Rank & Size ของ Zipf เพื่อดูการ
 กระจายตัวของขนาดเมืองตามแนวคิดที่ว่า เมืองจะมีขนาดลดหลั่นกันจากขนาด
 ใหญ่ที่สุดไปจนกระทั่งเล็กสุดในลักษณะที่เป็นสัดส่วนกัน ถ้าเมืองขนาดใหญ่สุดคือ
 P_1 เมืองที่มีขนาดใหญ่ในลำดับรองลงมาคือ r ดังนั้น ลำดับที่ของเมือง
 จากขนาดใหญ่สุดจนกระทั่งเล็กสุดคือ

$$P_r = \frac{P_1}{r}$$

เพื่อหาดัชนีการกระจายตัวตามลำดับและขนาด (Rank & Size Index)
 นำมาเขียนเป็นสมการ

$$\log P_r = \log P_1 - b \log r$$

ถ้าการกระจายตัวของขนาดและลำดับเป็นไปอย่างสม่ำเสมอไม่รวมอยู่ในกลุ่มขนาดใหญ่หรือเล็กมากเกินไปแล้ว ค่าที่ได้อาจใกล้เคียง ๑.๐ แสดงว่าขนาดของเมืองมีการกระจายตัวใหญ่กลางเล็กสม่ำเสมอ จากการศึกษาเปรียบเทียบค่าดัชนีการกระจายตัวของขนาดเมืองในระยะ ๑๐ ปี คือ พ.ศ. ๒๕๑๒ ในระยะ ๕ ปี พ.ศ. ๒๕๑๗ กับใน พ.ศ. ๒๕๒๑ พบว่าขนาดของเมืองมีการกระจายตัวสม่ำเสมอ มีความลดหลั่นกันระหว่างจำนวนเมืองขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก โดยใน พ.ศ. ๒๕๑๒ มีค่าดัชนี ๐.๘๘๘๘๘๘ พ.ศ. ๒๕๑๗ มีค่า ๑.๐ และใน พ.ศ. ๒๕๒๑ มีค่า ๐.๘๘๘๘๘๘ ดังปรากฏในตาราง

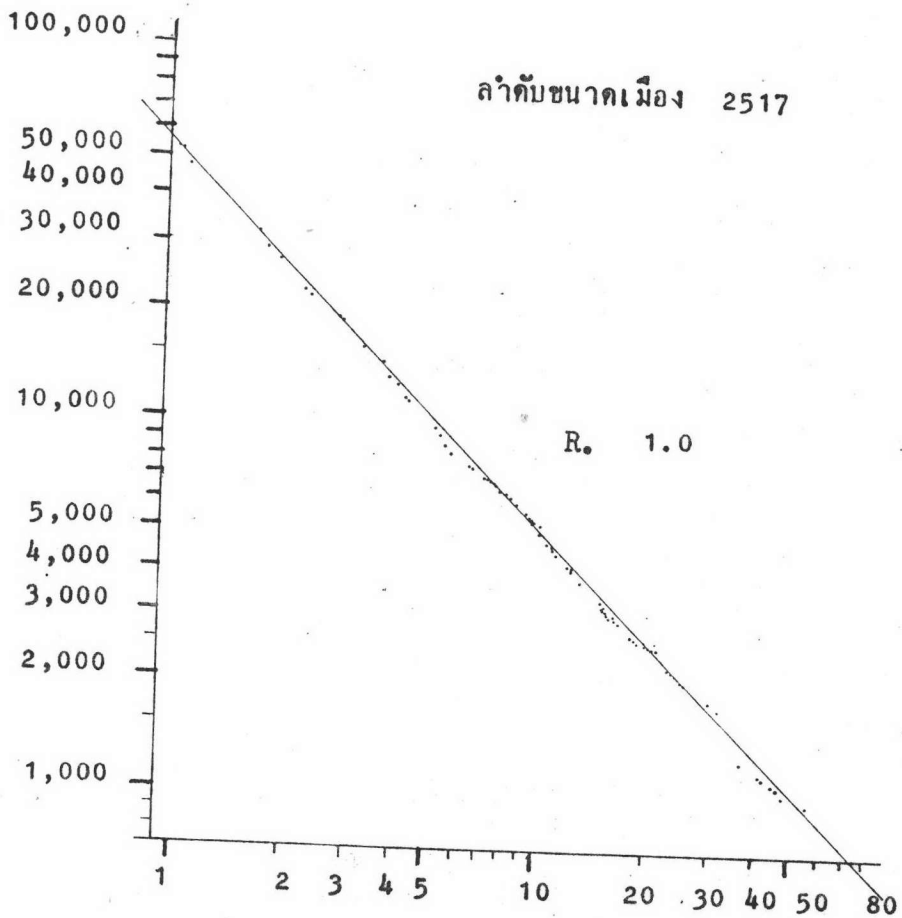
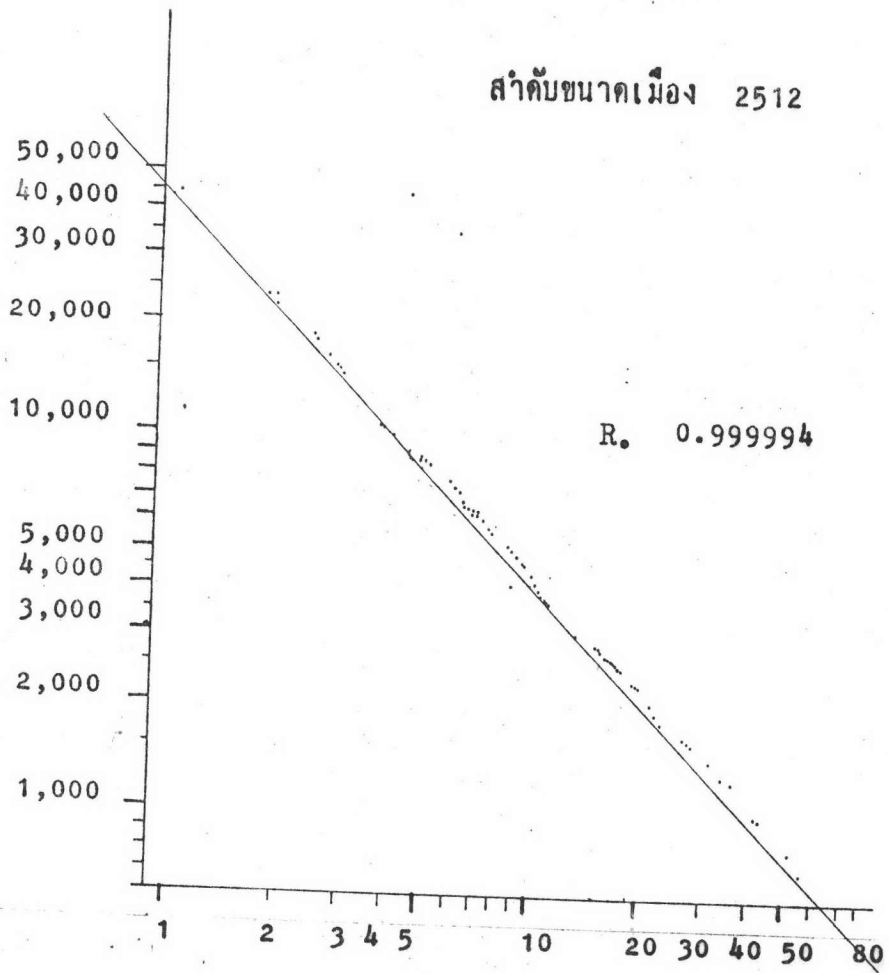
ตารางที่ ๗ ค่า Rank & Size Index

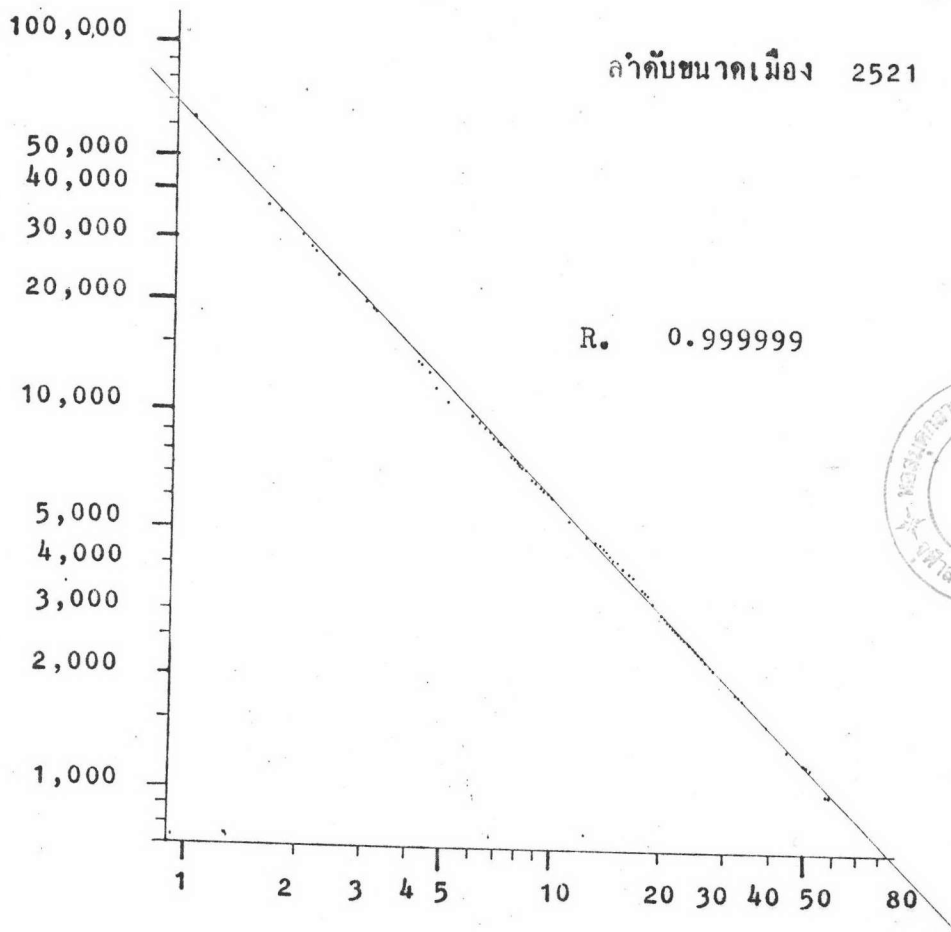
พ.ศ.	a	b	R ²	R
๒๕๑๒	๔.๖๔๖๓๗๘๑๘	- ๐.๘๘๘๘๕๒๗๖	๐.๘๘๘๘๘๘๐๖	๐.๘๘๘๘๘๘
๒๕๑๗	๔.๗๒๔๒๐๔๐๘	- ๐.๘๘๘๘๕๒๖๔	๐.๘๘๘๘๘๘๑๖	๑.๐
๒๕๒๑	๔.๗๘๘๒๑๓๐๘	- ๐.๘๘๘๘๕๒๕๑	๐.๘๘๘๘๘๘๕๘	๐.๘๘๘๘๘๘

ที่มา : คำนวณจากตารางที่ ๗ ภาคผนวก

เมื่อนำค่าจากสมการมาเขียนเป็นกราฟ จะปรากฏว่าเป็นเส้นตรงแสดงว่าขนาดและลำดับที่ของเมืองมีความสัมพันธ์กันมากที่สุด ดังปรากฏในแผนภูมิที่ ๕

แผนภูมิที่ 5 ลำดับและขนาดของเมือง

ค่า RANK & SIZE INDEX

พ.ศ.	r	Pr.	R
2512	1	44,297.39	0.999994
	5	8,868.71	
	10	4,436.34	
	15	2,958.34	
2517	1	52,991.24	1.0
	10	5,304.71	
	20	2,653.19	
	30	1,769.12	
2521	10	6,164.74	0.999999
	20	3,083.87	
	30	2,056.50	
	40	1,542.68	

๔.๔ อัตราส่วนประชากรเมืองต่อชนบท อัตราส่วนประชากรในเขตเมืองต่อประชากรในเขตชนบทเป็นตัวชี้บ่งอย่างหนึ่งแสดงถึงความเป็นชุมชนเมืองในประเทศที่พัฒนาแล้ว อัตราส่วนประชากรในเขตเมืองกับประชากรในชนบทไม่ต่างกันมากนัก จากการศึกษาอัตราส่วนประชากรเมืองต่อประชากรชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. ๒๕๒๑ พบว่าจังหวัดชลบุรีมีอัตราส่วนประชากรเมืองกับประชากรชนบทใกล้เคียงกันมากที่สุดคือ ๑ : ๑ รองลงมาคือ จังหวัดจันทบุรี ๑ : ๒.๔ จังหวัดระยอง ๑ : ๒.๕ เมื่อนำอัตราส่วนประชากรเมืองกับชนบทของทุกอำเภอในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาจัดเป็นกลุ่ม จำแนกได้ ๕ กลุ่มคือ กลุ่มอำเภอที่มีอัตราส่วนประชากรเมืองต่อชนบทต่ำสุดขนาด ๑ : ๓ คนลงมา, กลุ่มที่มีอัตราส่วนค่อนข้างต่ำขนาด ๑ : ๓ - ๖ คน, กลุ่มที่มีอัตราส่วนปานกลาง ๑ : ๖ - ๑๑ คน กลุ่มที่มีอัตราส่วนค่อนข้างสูงขนาด ๑ : ๑๑ - ๑๕ คน และกลุ่มอัตราส่วนสูงสุด ๑ : ๑๕ คนขึ้นไป

กลุ่มอำเภอที่มีอัตราส่วนประชากรเมืองต่อชนบทต่ำสุดเป็นกลุ่มอำเภอที่มีประชากรอาศัยอยู่ในเขตเมืองมาก คือ อ.ศรีราชา ๑ : ๐.๑ อ.เมืองชลบุรี ๑ : ๐.๓ อ.บางละมุง ๑ : ๐.๖ ก.บ้านฉาง ๑ : ๑.๐ อ.เมืองระยอง ๑ : ๑.๐ อ.เมืองจันทบุรี ๑ : ๑.๐ อ.แหลมสิงห์ ๑ : ๑.๒ อ.โคกปีบ ๑ : ๑.๕ อ.คลองใหญ่ ๑ : ๑.๘ อ.เมืองฉะเชิงเทรา ๑ : ๒.๑ อ.พานทอง ๑ : ๒.๑ อ.เมืองปราจีนบุรี ๑ : ๒.๓ อ.บางปะกง ๑.๒.๓ อ.บางคล้า ๑ : ๒.๔ อ.อรัญประเทศ ๑.๒.๔ อ.สาคู ๑ : ๓.๐ นอกจากนี้ ก.เกาะสีชังมีการขยายเขตพื้นที่สู่ชานนิคมครอบคลุมทั้งเกาะ ทำให้ไม่มีประชากรในเขตชนบทเลย

กลุ่มอำเภอที่มีอัตราส่วนประชากรเมืองต่อชนบทค่อนข้างต่ำคือ อ.พนัสนิคม อ.แหลมงอบ อ.โป่งน้ำร้อน อ.เมืองตราด อ.ขลุง อ.พนมสารคาม อ.วัฒนานคร

กลุ่มอำเภอที่มีอัตราส่วนประชากรเมืองต่อประชากรชนบทปานกลางคือ อ.เมืองนครนายก อ.บ้านโพธิ์ อ.ท่าใหม่ อ.ประจันตคาม อ.บ้านบึง อ.บ้านนา อ.บางน้ำเปรี้ยว อ.ปากพลี อ.กบินทร์บุรี อ.แกลง อ.ตาพระยา อ.บ้านสร้าง

กลุ่มอำเภอที่มีอัตราส่วนประชากรเมืองต่อชนบทค่อนข้างสูงคือ อ.สระแก้ว อ.องครักษ์

กลุ่มอำเภอที่มีอัตราส่วนประชากรเมืองต่อชนบทสูงสุดคือ อ.บ้านค่าย อ.ศรีมหาโพธิ์ ก.ปลวกแดง อ.มะขาม อ.เขาสมิง

นอกจากนี้บริเวณพื้นที่ที่แยกออกมาใหม่คือ ก.แปลงยาว ก.ราชสาส์น ก.บ่อทอง ก.บ่อไร่ ก.นาดี ก.วังน้ำเย็น และ ก.วังจันทร์ ยังไม่มีชุมชนเมือง ประชากรในอำเภอดังกล่าวเป็นประชากรชนบททั้งสิ้น (แผนທີ່ที่ ๓๗)

บริเวณที่มีอัตราประชากรชนบทต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับขนาดประชากรทั้งหมดในอำเภอนั้นแล้ว พบว่าส่วนใหญ่เป็นอำเภอที่มีความหนาแน่นประชากรสูงนอกจาก อ.คลองใหญ่ และ อ.อรัญประเทศ ซึ่งมีความหนาแน่นต่ำและประชากรอยู่ในเขตชนบทน้อย เนื่องจากเป็นพื้นที่ชายแดน การอยู่ในเมืองมีความปลอดภัยมากกว่า บริเวณที่มีประชากรชนบทต่ำส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของภาค ซึ่งเป็นพื้นที่ชุมชนเก่ามีโรงงานอุตสาหกรรมและเป็นแหล่งท่องเที่ยว เป็นบริเวณที่มีเซคิทธิพลซ้อนกันอยู่มาก ส่วนบริเวณที่มีประชากรชนบทสูงเป็นบริเวณพื้นที่ชุมชนทางตอนในของภาค เป็นบริเวณเกษตรกรรมใหม่ที่เกิดจากการทำกินบนพื้นที่ป่าที่หมดสภาพแล้ว เช่น ก.วังจันทร์ ก.ราชสาส์น ก.บ่อไร่ เป็นต้น

๔.๕ รายได้ของชุมชน ชุมชนเมืองทั้งในระดับเทศบาลและสุขาภิบาลมีรายได้ส่วนใหญ่มาจากภาษีอากร ภาษีที่เป็นรายได้โดยตรงของชุมชนที่สำคัญคือภาษีโรงเรือนและที่ดิน ภาษีม้ารุ่งทองที่ อากรฆ่าสัตว์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีรายได้ที่มาจากส่วนกลางจัดเก็บภาษีเพิ่มแล้วแบ่งให้ (Surcharge tax) ได้แก่ภาษีการค้า ภาษีสุรา ภาษีการผลิตเครื่องคีม อากรมหรสพและภาษีการพนัน และภาษีที่ส่วนกลางจัดเก็บและแบ่งสรรให้ (Shared taxes) ได้แก่ภาษีการส่งข้าวออกนอกประเทศ ภาษีกาชากรรมเนียมรถยนต์ ภาษีประเภณี ทำรายได้ให้ชุมชนน้อยที่สุด

รายได้ส่วนใหญ่ของชุมชนทั้งเทศบาลและสุขาภิบาลมาจากภาษีที่ท้องถิ่นเก็บได้เอง โดยตรง กับภาษีที่ส่วนกลางเก็บเพิ่มแล้วแบ่งให้ (Surcharge tax) แต่ไม่เพียงพอกับการใช้จ่ายเพื่อพัฒนาในชุมชน ทั้งนี้เพราะรายได้ที่เก็บได้เองโดยตรงยังอยู่ในระดับต่ำโดยเฉพาะภาษีโรงเรือนและที่ดินซึ่งเป็นแหล่งรายได้สำคัญมีฐาน แคมขาดประสิทธิภาพในการประเมินราคา ส่วนภาษีม้ารุ่งทองที่เป็นการเก็บในอัตราส่วนถอยหลังและมีการลดหย่อนยกเว้นให้กับภาษีประเภณีมากเกินไป ทำให้เกิดการเก็งกำไรจากการซื้อขายที่ดินไม่ทำให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาที่ดิน ส่วนภาษีที่ส่วนกลางเก็บเพิ่มแล้วแบ่งให้ให้แก่ภาษีการค้าซึ่งเป็น

101°

102°

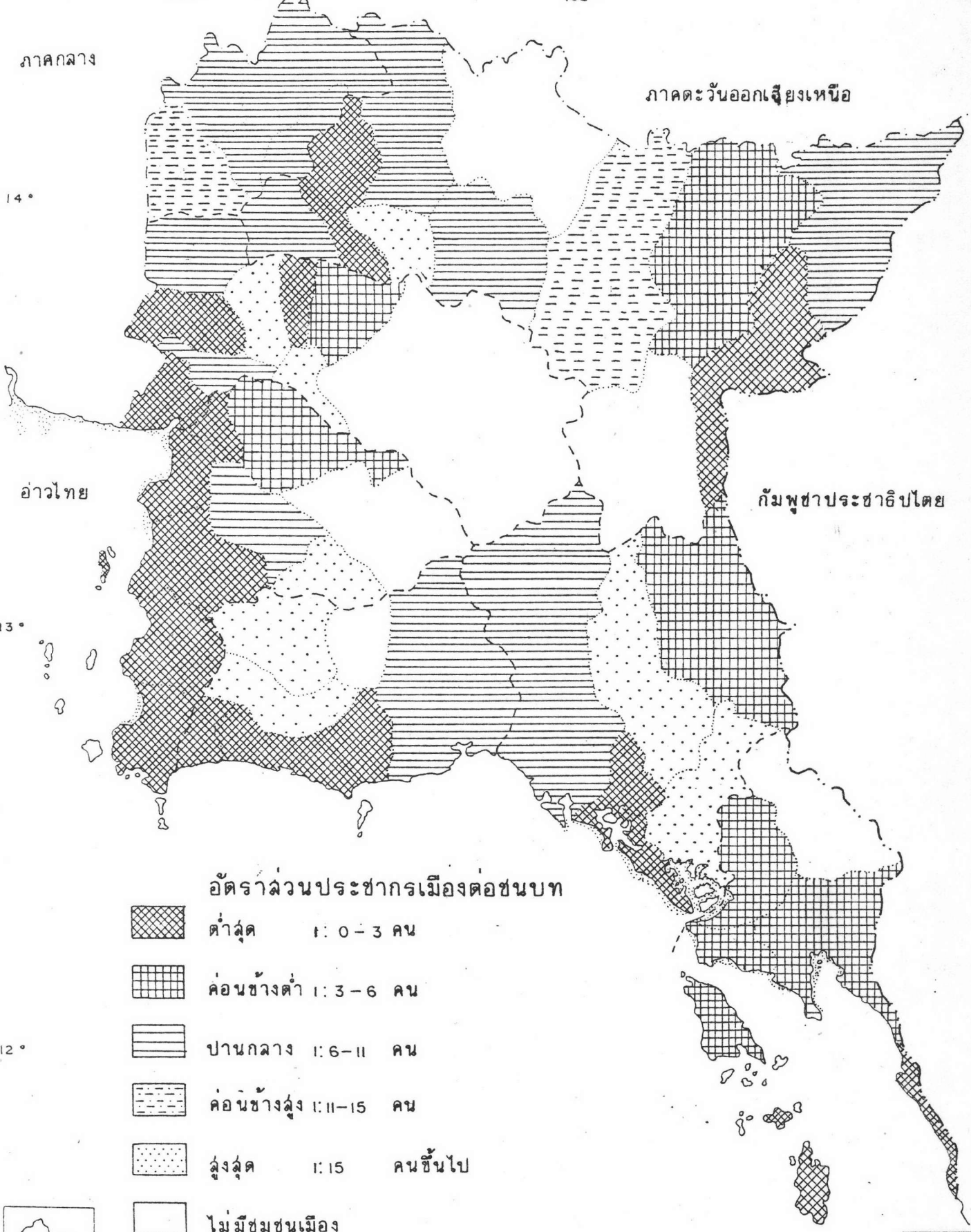
103°

ภาคกลาง

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

อ่าวไทย

กัมพูชาประชาธิปไตย

อัตราส่วนประชากรเมืองต่อชนบท

- ต่ำสุด 1: 0-3 คน
- ค่อนข้างต่ำ 1: 3-6 คน
- ปานกลาง 1: 6-11 คน
- ค่อนข้างสูง 1: 11-15 คน
- สูงสุด 1: 15 คนขึ้นไป
- ไม่มีชุมชนเมือง

0 20 40 กม.

รายได้สำคัญที่สุด โดยกรมสรรพากรจัดเก็บเพิ่มจากการผลิตและส่งออกแล้วนำส่ง กรมการปกครองจัดแบ่งให้เทศบาลและสุขาภิบาลต่าง ๆ ตามขนาดประชากร การมีรายได้ค่าต้องพึงเงินอุดหนุนจากส่วนกลาง ซึ่งมีวิธีการควบคุมงบประมาณอย่างเคร่งครัด การจัดสรรงบประมาณใช้อัตราเฉลี่ยรายได้ ๓ ปีที่ผ่านมาบวกกับเงินอุดหนุนตามขนาดประชากร รายได้ของชุมชนส่วนใหญ่จึงหมดไปกับค่าใช้จ่ายในเรื่องเงินเดือน ค่าจ้าง ค่าตอบแทนไม่มีงบประมาณเพียงพอสำหรับการพัฒนาท้องถิ่น

จากการจำแนกชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามระดับรายได้โดยไม่รวมเงินอุดหนุนออกเป็น ๔ ระดับสำหรับเทศบาล และ ๓ ระดับสำหรับสุขาภิบาล ในชุมชนระดับเทศบาลที่มีรายได้สูงสุด ๒๐ ล้านบาทขึ้นไปเป็นระดับ ๑ รายได้ ๑๐ - ๒๐ ล้านบาท เป็นระดับ ๒ รายได้ ๕ - ๑๐ ล้านบาทเป็นระดับ ๓ และรายได้ต่ำกว่า ๕ ล้านบาทเป็นระดับ ๔ ส่วนสุขาภิบาลระดับ ๑ มีรายได้เกินกว่า ๑ ล้านบาทขึ้นไป ระดับ ๒ รายได้ ๕ แสน - ๒ ล้านบาทถึง ๑ ล้านบาท ระดับ ๓ ต่ำกว่า ๕ แสนลงมา โดยจำแนกได้ดังนี้

เทศบาลที่มีรายได้เกินกว่า ๒๐ ล้านบาทขึ้นไปมีแห่งเดียวคือ ทม.ชลบุรี
 รายได้ ๑๐ - ๒๐ ล้านบาท ได้แก่ ทม.ระยอง ทต.ศรีราชา ทม.พนัสนิคม
 รายได้ ๕ - ๑๐ ล้านบาท ได้แก่ ทม.จันทบุรี ทม.ฉะเชิงเทรา
 รายได้ต่ำกว่า ๕ ล้านบาท ได้แก่ ทม.ตราด ทต.ท่าใหม่ ทต.อรัญประเทศ
 ทม.นครนายก ทต.ขลุง ทม.ปราจีนบุรี ทต.กบินทร์บุรี ทต.บางคล้า

สำหรับสุขาภิบาลที่มีรายได้เกินกว่า ๑ ล้านบาทขึ้นไปได้แก่ ส.สัตหีบ ส.บ้านเพ
 ส.หัวขุขันธ์ ส.ทางเกวียน ส.บ้านสวน ส.คลองใหญ่ ส.บ้านค่าย ส.พานทอง ส.บางทราย
 ส.นาเกลือ ส.บางพระ ส.อ่าวอุดม ส.สระแก้ว ส.ท่าบูนูมี ส.แสนสุข ส.มาบตาพุด
 ส.หนองคำสิง ส.บ้านฉาง ส.บ้านบึง ส.บางละมุง ส.หนองใหญ่ ส.เกาะสีชัง
 ส.พลิว ส.ห้วยใหญ่

รายได้ ๕ แสน - ๑ ล้านบาท ได้แก่ ส.บางปะกง ส.พนมสารคาม

* ฝ่ายวางแผนพัฒนาภาคและเมือง, สนง. กกก.พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เรื่อง "การคลังท้องถิ่น" ใน นิตยสารท้องถิ่น, ปีที่ ๑๖ ล. ๑ ม.ค. ๑๕ หน้า ๒๕

ส.จันทนิมิต ส.บ้านนา ส.มะขาม ส.วัฒนานคร ส.องค์กรักษ์ ส.บางน้ำเปรี้ยว
 ส.ประจันตคาม ส.เกาะขนุน ส.โคกปี่ ส.บางบัว ส.โป่งน้ำร้อน ส.ทรายขาว
 ส.ปลวกแดง ส.ปากน้ำ ส.แปลงยาว ส.บางชนาก ส.ปากน้ำแหลมสิงห์ ส.หนองคล้า
 รายไคต่ำกว่า ๕ แสนบาทลงมา ได้แก่ ส.บางเกลือ ส.น้ำขี้ขาว ส.ท่าสะพาน
 ส.ตาพระยา ส.เทพราช ส.เกาะหวาย ส.บ้านนาปรือ ส.บ้านโพธิ์ ส.บางกะจะ
 ส.หนองบัว ส.แหลมงอบ ส.ท่าช้าง ส.นครเนื่องเขต ส.เขาสมิง ส.สนามชัยเขต
 ส.คอนนิมพลี ส.สระบัว ส.ศรีมหาโพธิ์ ส.เมืองเก่า ส.บ้านสร้าง ส.โคกมะกอก

๕. การเปลี่ยนแปลงชุมชนเมือง

๕.๑ การเติบโตประชากร ประชากรในเขตเมือง พ.ศ. ๒๕๒๑ มีอัตราการ
 เติบโตในช่วงระยะ ๑๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๑๒) จำแนกได้ ๕ กลุ่มคือ กลุ่มเมืองที่มีอัตรา
 การเติบโตต่อปีมากที่สุด มีอัตราการเพิ่มมากกว่าร้อยละ ๖.๕ ขึ้นไป กลุ่มที่มีอัตราการเติบโต
 ค่อนข้างมากร้อยละ ๔.๐ - ๖.๕ ต่อไป กลุ่มที่มีอัตราการเติบโตปานกลางร้อยละ ๒.๐
 - ๔.๐, กลุ่มที่มีอัตราการเติบโตน้อยร้อยละ ๐ - ๒.๐ ต่อปี กลุ่มที่อัตราการเพิ่มลดลง
 การเติบโตจาก พ.ศ. ๒๕๑๒ ซึ่งเป็นช่วงระยะยาว ๑๐ ปี กลุ่มที่มีอัตราการ
 เติบโตมากที่สุดเป็นสุขาภิบาลทั้งหมดคือ ส.อ่าวอุดม ส.เทพราช ส.บ้านฉาง ส.สัตหีบ
 ส.ทางเกวียน ส.ตาพระยา ส.บางปะกง และส.จันทนิมิต

กลุ่มที่มีอัตราการเติบโตค่อนข้างมากได้แก่ ทม.ตราด ส.เกาะขนุน ส.บ้านสวน
 ทม.ฉะเชิงเทรา ส.ท่าบุญมี ทม.จันทบุรี ส.เขาสมิง ทม.ระยอง ส.นาเกลือ ส.โป่ง
 น้ำร้อน ส.เกาะหวาย ส.บางกะจะ ส.ศรีมหาโพธิ์

กลุ่มที่มีอัตราการเติบโตปานกลางได้แก่ ทต.ขลุง ส.บางพระ ส.มาบตาพุด
 ทม.ปราจีนบุรี ทต.ศรีราชา ส.แหลมงอบ ส.หนองคล้า ส.โคกปี่ ส.แสนสุข
 ส.สระแก้ว ส.ท่าสะพาน ส.ประจันตคาม ส.หัวกุญแจ ส.วัฒนานคร

กลุ่มที่มีอัตราการเติบโตน้อยได้แก่ ทม.ชลบุรี ทต.บางคล้า ทต.กบินทร์
 ทม.นครนายก ส.บางบัว ส.บ้านบึง ส.เกาะสีชัง ส.น้ำขี้ขาว ส.องค์กรักษ์ ส.บ้านสร้าง
 ส.มะขาม ส.บางน้ำเปรี้ยว ทต.ท่าใหม่ ทม.พนัสนิคม ส.หนองบัว ส.ปากน้ำแหลมสิงห์
 ส.พลั่ว ส.แปลงยาว ส.บ้านโพธิ์ ส.พนมสารคาม ส.บางทราย ส.บางละมุง ส.ห้วยใหญ่
 ส.พานทอง ส.บ้านนา ส.นาปรือ

ส่วนกลุ่มที่มีอัตราการเติบโตลดลงได้แก่ ทต.อรัญประเทศ ส.นครเนื่องเขต
ส.คอนจิมพลี ส.คลองใหญ่

การเติบโตในระยะสั้นช่วงระยะเวลา ๕ ปีที่ผ่านมาแบ่งได้ ๔ กลุ่มคือ กลุ่มที่มีอัตราการเติบโตมากมีอัตราการเพิ่มจากเดิมร้อยละ ๓ ต่อปีขึ้นไป กลุ่มที่มีอัตราการเติบโตปานกลางมีอัตราเพิ่มจากเดิมร้อยละ ๑.๔ - ๓ ต่อปี กลุ่มที่มีอัตราการเติบโตน้อยมีอัตราเพิ่มจากเดิมร้อยละ ๐ - ๑.๔ ต่อปี และกลุ่มที่มีอัตราการเพิ่มลดลง

กลุ่มที่มีอัตราการเติบโตมากได้แก่ ส.โป่งน้ำร้อน ส.ทรายขาว ส.มะขาม
ส.บางเกลือ ส.ท่าบุญมี ส.สัตว์หีบ ส.วัฒนานคร ส.ทางเกวียน ส.บ้านค่าย

กลุ่มที่มีอัตราการเติบโตปานกลางได้แก่ ทต.ศรีราชา ทม.ตราด ทม.ระยอง
ส.จันทนิมิต ส.พนมสารคาม ส.บ้านสวน ส.บางทราย ส.นาเกลือ ส.บางละมุง ส.อ่าว
อุดม ส.เกาะหวาย ส.บ้านนา ส.ประจันตคาม ส.คาพระยา ส.โคกปี่ ส.เขาสมิง
ส.บ้านเพ

กลุ่มที่มีอัตราการเติบโตน้อยได้แก่ ทต.ขลุง ทต.ท่าใหม่ ทม.ฉะเชิงเทรา
ทต.บางคล้า ทม.ชลบุรี ทม.พนัสนิคม ทม.ปราจีนบุรี ส.หนองบัว ส.บางกะจะ ส.ปาก
น้ำแหลมสิงห์ ส.พลับ ส.นครเนื่องเขต ส.แปลงยาว ส.ปากน้ำ ส.บางน้ำเปรี้ยว ส.บาง
ขนาก ส.บางปะกง ส.ท่าสะอ้าน ส.บางวัว ส.บ้านโพธิ์ ส.เกาะขนุน ส.แสนสุข
ส.บ้านบึง ส.หัวกุญแจ ส.ห้วยใหญ่ ส.พานทอง ส.บางพระ ส.เกาะสีชัง ส.นาปรือ
ส.บ้านสร้าง ส.ศรีมหาโพธิ์ ส.สระแก้ว ส.น้ำเชี่ยว ส.ปลวกแดง

ส่วนกลุ่มที่มีอัตราการเพิ่มลดลงได้แก่ ทม.นครนายก ทต.กบินทร์บุรี ทต.อรัญ
ประเทศ ส.หนองคล้า ส.คอนจิมพลี ส.เทพราช ส.ท่าช้าง ส.องครักษ์ ส.คลองใหญ่
ส.แหลมงอบ

จากการเปรียบเทียบอัตราการเติบโตของเมืองทั้ง ๒ ช่วงระยะเวลาพบว่า เมือง
ที่มีอัตราการเพิ่มจากเดิมต่อปีมากและมากที่สุดเป็นเมืองขนาดเล็กและเป็นเมืองระดับสุขาภิบาล
ที่อยู่ในพื้นที่มีการตัดถนนผ่าน เช่น ส.ทางเกวียน ที่มีเส้นทางแกลง - บ้านบึง ส.โป่งน้ำ
ร้อน ส.ทรายขาว มีเส้นทางสระแก้ว - จันทบุรี ส.คาพระยา มีเส้นทางอรัญประเทศ -
ละหารทราย เป็นต้น สำหรับ ส.บ้านฉาง ส.สัตว์หีบ เป็นชุมชนที่อยู่ใกล้สนามบินอู่ตะเภา

ส่วนชุมชนที่มีอัตราการเกิดโรคคลดลงเป็นชุมชนที่อยู่บริเวณชายแดนและอยู่ในพื้นที่ตอน
ในที่มีการคมนาคมไม่สะดวก โดยเฉพาะเมืองชายแดนที่มีปัญหาความไม่สงบเช่น ทต.อรัญ
ประเทศ ส.คลองใหญ่ มีอัตราการเกิดโรคคลดลงทั้ง ๒ ช่วงระยะเวลา (ตารางที่ ๕ ภาคผนวก)

๕.๒. ความหนาแน่นประชากร ขนาดความหนาแน่นประชากรในเขตเมือง
พ.ศ. ๒๕๒๑ จัดได้ ๔ กลุ่มคือ กลุ่มที่มีความหนาแน่นมากที่สุดขนาด ๔,๖๐๐ คนต่อ
ตร.กม.ขึ้นไป, กลุ่มที่มีความหนาแน่นค่อนข้างมากขนาด ๕,๐๐๐ - ๔,๖๐๐ คนต่อตร.กม.
ขึ้นไป, กลุ่มที่มีความหนาแน่นปานกลางขนาด ๒,๐๐๐ - ๕,๐๐๐ คน ต่อตร.กม.ขึ้นไป,
และกลุ่มที่มีความหนาแน่นน้อยกว่า ๒,๐๐๐ คน ต่อตร.กม.ลงมา

กลุ่มเมืองที่มีความหนาแน่นมาก คือ ทม.จันทบุรี ๑๑,๒๓๘ คน ต่อตร.กม
ทม.ชลบุรี ๑๐,๘๓๓ คน ต่อตร.กม.

กลุ่มเมืองที่มีความหนาแน่นค่อนข้างมากได้แก่ ทม.ระยอง ๖,๒๒๐ คน ต่อตร.กม.
ส.บางปะกง ๖,๕๕๔ คน ต่อตร.กม.

กลุ่มเมืองที่มีความหนาแน่นปานกลางได้แก่ ทต.ศรีราชา ทม.พนัสนิคม ทม.ตราด
ส.พนมสารคาม ส.สัตหีบ ส.บ้านเพ ส.หัวกุญแจ ส.บางเกลือ ทม.ฉะเชิงเทรา ทต.
ท่าใหม่ ทต.อรัญประเทศ ทม.นครนายก ส.จันทนิมิต ส.บ้านนา ส.ทางเกวียน ทต.
ขลุง ส.มะขาม ทม.ปราจีนบุรี ส.วัฒนานคร ส.น้ำเขียว ส.บ้านสวน ส.องค์กรักษ์

กลุ่มเมืองที่มีความหนาแน่นน้อยได้แก่ ส.คลองใหญ่ ส.ท่าสะพาน ส.ตาพระยา
ส.บางน้ำเปรี้ยว ส.บ้านค่าย ส.พานทอง ส.บางทราย ส.เทพราช ส.เกาะหวาย
ส.ประจันตคาม ส.เกาะขนุน ส.นาปรือ ส.โคกบึง ส.บ้านโพธิ์ ส.บางวัว ส.บาง
กะจะ ส.โป่งน้ำร้อน ส.นาเกลือ ทต.กบินทร์ ทต.บางคล้า ส.บางพระ ส.อ่าวอุดม
ส.หนองบัว ส.แหลมงอบ ส.ทรายขาว ส.สระแก้ว ส.ท่าช้าง ส.นครเนื่องเขต
ส.ท่าบุญมี ส.เขาสมิง ส.สนามชัยเขต ส.แสนสุข ส.มาบตาพุด ส.หนองคำสิง
ส.คอนฉิมพลี ส.บ้านฉาง ส.บ้านบึง ส.สระบัว ส.ปลวกแดง ส.ศรีมหาโพธิ์ ส.ปากน้ำ
ส.บางละมุง ส.แปลงยาว ส.บางชนาก ส.หนองใหญ่ ส.เมืองเก่า ส.ปากน้ำแหลม
สิงห์ ส.บ้านสร้าง ส.เกาะสีชัง ส.หนองคล้า ส.โคกมะกอก ส.พลับ ส.ห้วยใหญ่

เมื่อพิจารณาประกอบกับอัตราการเกิดโรคประชากรพบว่า เมืองที่มีความหนาแน่น
สูงมากเป็นเมืองที่มีอัตราการเกิดโรคประชากรต่ำ, ทั้งนี้เพราะเมืองที่มีความหนาแน่น

ประชากรสูง ส่วนมากเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางด้านการบริหาร เช่นเป็นที่ตั้งจังหวัด ที่ตั้งอำเภอ มีพื้นที่ขนาดเล็กอยู่ในบริเวณที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจเช่น เป็นแหล่งอุตสาหกรรม เป็นแหล่งเพาะปลูกขนาดใหญ่ เป็นแหล่งอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นต้น แม้บางชุมชนจะไม่มีบทบาทและความสำคัญอย่างหนึ่งอย่างใดโดยเฉพาะ แต่เป็นชุมชนที่อยู่ในเขตอิทธิพล อัตรากาารเติบโตมักจะต่ำ เนื่องจากมีความหนาแน่นสูงจึงขยายตัวออกมายังพื้นที่รอบนอก บางชุมชนอาจมีพื้นที่ว่างเพียงพอ ทำให้เมืองมีลักษณะใหญ่กว่าเขตบริหาร (Overbound City) เช่น ทม.ชลบุรี พื้นที่ชุมชนขยายใหญ่กว่าเขตเทศบาลหลายเท่าตัวเป็นต้น

๕.๓ การเปลี่ยนแปลงขนาดพื้นที่ การจัดตั้งเทศบาลในระยะแรกมีพื้นที่ขนาดเล็ก เพื่อให้ได้ข้อกำหนดในเรื่องความหนาแน่นประชากรและเหมาะสมในการจัดบริการสาธารณะ แต่สำหรับพื้นที่ของสุขาภิบาลแล้ว มีความแตกต่างกันมากระหว่างพื้นที่ขนาดเล็กที่สุดคือ ๐.๖๒ ตร.กม. (ส.บางเกลือ) จนกระทั่งขนาดใหญ่สุด ๔๖.๕๐ ตร.กม. (ส.ห้วยใหญ่) ทั้งนี้ เพราะสุขาภิบาลไม่มีข้อกำหนดเรื่องความหนาแน่นประชากร ประกอบกับนโยบายของกระทรวงมหาดไทยต้องการให้ขยายพื้นที่สุขาภิบาลครอบคลุมชุมชนที่อยู่กระจัดกระจายในอาณาเขตติดต่อกัน ให้เป็นสุขาภิบาลเดียวกันมากกว่าการขอจัดตั้งสุขาภิบาลใหม่

ขนาดพื้นที่ของเทศบาลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพื้นที่ขนาด ๒ - ๔ ตร.กม. ทั้งหมดยกเว้น ทม.ฉะเชิงเทรา ซึ่งขยายพื้นที่จาก ๕.๕๒ ตร.กม. เป็น ๑๒.๗๖ ตร.กม. เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ เทศบาลโดยทั่วไปพื้นที่เล็กกว่าบริเวณปลูกสร้างอาคาร และการตั้งบ้านเรือนของประชาชน (Built-up area) ทั้งนี้ เพราะโรงงานอุตสาหกรรมมักตั้งอยู่นอกเขตเทศบาล แต่สามารถใช้บริการจากในชุมชนได้สะดวก การตั้งอยู่นอกเขตเทศบาลเพื่อหลีกเลี่ยงภาษี ขณะเดียวกันเป็นการดึงดูดแรงงานและตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้โรงงานด้วย อาคารบ้านเรือนที่ปลูกอยู่นอกเขตเทศบาลจะไม่อยู่ในความควบคุมของเทศบาล จึงมีปัญหาเรื่องการสุขาภิบาลและสภาพอาคารไม่ถูกสุขลักษณะ การที่เทศบาลจะขยายเขตพื้นที่ออกไปเพื่อควบคุมมีปัญหาเรื่องความสามารถของเทศบาลที่จะจัดบริการด้านสาธารณูปโภคสาธารณูปการ โดยเฉพาะเรื่องน้ำประปา การระบายน้ำ เป็นต้น และยังคงฟังความคิดเห็นของ

๑. หนังสือที่ ๕๔๔๕/๒๕๐๖ ลว. ๒ พ.ย. ๐๖ เรื่อง การจัดตั้งสุขาภิบาล และขยายเขตเทศบาล

ประชาชนในพื้นที่ต้องการขยายไปครอบคลุมอีกด้วย ซึ่งประชาชนมักไม่ยินยอมเนื่องจาก
ต้องเสียภาษีสูงขึ้น การใช้ที่ดินและอาคารจึงไม่อาจควบคุมได้โดยเทศบาล การขยาย
เขตไม่สัมพันธ์กับการขยายตัวเมือง

พื้นที่เทศบาลและสุขาภิบาลใน พ.ศ. ๒๕๒๑ จัดได้ ๕ กลุ่ม คือ กลุ่มที่มีขนาด
พื้นที่ใหญ่สุดมากกว่า ๕๐ ตร.กม.ขึ้นไป มี ๒ แห่ง เป็นสุขาภิบาลทั้งหมด กลุ่มขนาด
ค่อนข้างใหญ่พื้นที่ ๓๐ - ๕๐ ตร.กม. มี ๓ แห่ง เป็นสุขาภิบาลทั้งหมด กลุ่มขนาด
ปานกลางพื้นที่ ๒๐ - ๓๐ ตร.กม. มี ๓ แห่ง เป็นสุขาภิบาลทั้งหมดเช่นกัน กลุ่ม
ขนาดค่อนข้างเล็กพื้นที่ ๗ - ๒๐ ตร.กม. มี ๑๔ แห่ง เป็นเทศบาล ๒ แห่ง สุขา
ภิบาล ๑๒ แห่ง กลุ่มขนาดเล็กสุดพื้นที่ ๐ - ๗ ตร.กม. มี ๔๒ แห่ง เป็น
เทศบาล ๑๒ แห่ง สุขาภิบาล ๓๐ แห่ง การที่สุขาภิบาลมีพื้นที่ขนาดใหญ่เพราะมี
วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเพื่อดูแลรักษาความสะอาดของชุมชน มากกว่าวัตถุประสงค์ทาง
การปกครองเหมือนเทศบาล

การขยายพื้นที่เทศบาลและสุขาภิบาลก่อน พ.ศ. ๒๕๒๑ มีเทศบาล ๒ แห่ง
ที่ขยายเขตคือ ทม.พนัสนิคมขยายจากการจัดตั้งครั้งแรก ๑.๔ ตร.กม. เป็น
๒.๗๖ ตร.กม. ใน พ.ศ. ๒๕๔๖ ทม.ปราจีนบุรี ขยายจากการจัดตั้งครั้งแรก
๑.๗๒ ตร.กม. เป็น ๒.๔ ตร.กม. ใน พ.ศ. ๒๕๔๓ และต่อมาขยายเป็น ๓.๔๔
ตร.กม. ใน พ.ศ. ๒๕๔๙ ในระยะ พ.ศ. ๒๕๑๒ - ๒๑ มีเทศบาลขยายเขต คือ
ทศ.บางคลาขยายจาก ๕.๒๔ เป็น ๖.๕๓ ตร.กม. ใน พ.ศ. ๒๕๑๔ และ
ทม.ปราจีนบุรีขยายจาก ๓.๔๔ ที่เคยขยายมาแล้ว ๒ ครั้ง เป็น ๔.๐๘ ตร.กม.
ใน พ.ศ. ๒๕๑๖ สำหรับสุขาภิบาลมีการขยายเขตก่อน พ.ศ. ๒๕๑๒ เพียง ๑ แห่ง คือ
ส.พนมสารคามขยายจากแรกตั้ง ๑.๖๐ ตร.กม. เป็น ๒.๑๖ ตร.กม. ในพ.ศ.๒๕๑๐
จาก พ.ศ. ๒๕๑๒ - ๒๑ มี ๖ สุขาภิบาลคือ ส.ปากน้ำแหลมสิงห์จาก ๑.๑๖ ตร.กม.
เป็น ๓๗.๔ ตร.กม. ใน พ.ศ. ๒๕๑๒ ส.เทพราชขยายจาก ๐.๗๒ ตร.กม. เป็น
๒.๔ ตร.กม. ใน พ.ศ. ๒๕๑๒ ส.อ่าวอุ้ม ขยายจาก ๓.๗๙ ตร.กม. เป็น
๖๒.๐ ตร.กม. ใน พ.ศ. ๒๕๑๓ ส.สัตหีบขยายจากแรกตั้ง ๑.๑๒ ตร.กม. เป็น
๖.๒๒ ตร.กม. ใน พ.ศ. ๒๕๑๕ ส.ศรีมหาโพธิ์ขยายจากแรกตั้ง ๒.๕ ตร.กม. เป็น
๖.๒ ตร.กม. ใน พ.ศ. ๒๕๑๒ ส.บ้านค่ายขยายจากแรกตั้ง ๑.๔ ตร.กม. เป็น
๒.๓ ตร.กม. ใน พ.ศ. ๒๕๑๖

๕.๔ ชุมชนกับองค์ประกอบของความเป็นเมือง การเปลี่ยนแปลงของชุมชนเมือง เช่นการเติบโตประชากร ความหนาแน่นในชุมชน และการขยายตัวของพื้นที่ มีความแตกต่างกันระหว่างชุมชนเมืองที่อยู่ในพื้นที่ที่มีการคมนาคมดี ใกล้แหล่งงานขนาดใหญ่ และมีบริการในชุมชนอย่างทั่วถึง เมื่อพิจารณาถึงความแตกต่างระหว่างปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อองค์ประกอบดังกล่าวของแต่ละเมืองได้นำมาให้น้ำหนักคะแนน ๕ ระดับ ตามปริมาณที่มีอยู่แต่ละเมืองทั้ง ๗๕ แห่งนั้น คือมากที่สุด = ๕ ค่อนข้างมาก = ๓ ปานกลาง = ๒ น้อย = ๑ ไม่มีเลย = ๐ การพิจารณาให้คะแนนมีหลักเกณฑ์ดังนี้

การคมนาคมดี พิจารณาจาก

๑. จำนวนเส้นทางเข้าถึงชุมชน ลักษณะเส้นทางผ่านเลยไปยังเมืองอื่นหรือเป็นจุดสุดท้ายของการเดินทาง หรือเป็นจุดตัดกันของเส้นทาง
๒. ปริมาณการจราจรและจำนวนรถโดยสารประจำทางที่เข้าจอด

แหล่งงานขนาดใหญ่ พิจารณาจาก

๑. จำนวนสถานที่ราชการในชุมชน เป็นหน่วยราชการจากส่วนกลาง ส่วนจังหวัดหรือส่วนท้องถิ่น
๒. จำนวนโรงงานอุตสาหกรรม เป็นอุตสาหกรรมที่ใช้วัตถุดิบเกษตรหรือไม่ใช้วัตถุดิบเกษตร จำนวนโรงงานในตำบลใกล้เคียงของชุมชน

บริการในชุมชน พิจารณาจาก

๑. จำนวนตลาด ร้านค้า
๒. จำนวนโรงแรม โรงพยาบาล โรงเรียน
๓. ปริมาณการผลิตไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์

เมื่อรวมคะแนนจากทุกปัจจัยที่กล่าวมานี้ในทุกชุมชนแล้ว นำมาจัดกลุ่มได้

๔ กลุ่มคือ

๑. กลุ่มที่มีคะแนนมากที่สุด ตั้งแต่ ๕๐ คะแนนขึ้นไป
๒. กลุ่มที่มีคะแนนค่อนข้างมาก ๓๐ - ๕๐ คะแนน
๓. กลุ่มที่มีคะแนนปานกลาง ๒๓ - ๓๐ คะแนน
๔. กลุ่มที่มีคะแนนน้อย ต่ำกว่า ๒๓ คะแนน

กลุ่มที่มีคะแนนมากที่สุดมี ๔ เมือง คือ ทม.ชลบุรี ๕๕ คะแนน
รองลงมาคือ ทม.ระยอง ๔๔ คะแนน ทม.จันทบุรี ๔๓ คะแนน ทม.ฉะเชิงเทรา
๔๑ คะแนน (ตารางที่ ๑๒ ภาคผนวก)

กลุ่มที่มีคะแนนค่อนข้างมากมี ๑๕ เมือง คือ ทต.ศรีราชา ทม.พนัสนิคม
ทม.ตราด ทต.อรัญประเทศ ทม.นครนายก ทม.ปราจีนบุรี ทต.กบินทร์บุรี ส.ลำทับ
ส.ทางเกวียน ส.พานทอง ส.นาเกลือ ส.บางพระ ส.อาวอุดม ส.สระแก้ว
ส.แสนสุข ส.บ้านนาง ส.บ้านบึง ส.บางละมุง

กลุ่มที่มีคะแนนปานกลางมี ๒๓ เมือง คือ ทต.ท่าใหม่ ทต.ขลุง ทต.บางคล้า
ส.บางปะกง ส.พนมสารคาม ส.หัวกุญแจ ส.จันทนิมิต ส.วัฒนานคร ส.บ้านสวน
ส.องครักษ์ ส.บางน้ำเปรี้ยว ส.บ้านค่าย ส.บางทราย ส.ประจันตคาม ส.โคกปีบ
ส.บ้านโพธิ์ ส.มาบตาพุด ส.ปลวกแดง ส.ศรีมหาโพธิ์ ส.ปากน้ำแหลมสิงห์ ส.บ้านสร้าง
ส.พลี ส.ห้วยใหญ่

กลุ่มที่มีคะแนนน้อยมี ๒๔ เมืองคือ ส.บ้านเพ ส.บางเกลือ ส.บ้านนา
ส.มะขาม ส.น้ำเขียว ส.คลองใหญ่ ส.ท่าสะพาน ส.ตาพระยา ส.เทพราช
ส.เกาะหวาย ส.เกาะขนุน ส.บ้านนาปรือ ส.บางวัว ส.บางกะจะ ส.โป่งน้ำร้อน
ส.หนองบัว ส.แหลมงอบ ส.ทรายขาว ส.ท่าช้าง ส.นครเนื่องเขต ส.ท่าบ่อ

ส.เขาส้มิง ส.สนามชัยเขต ส.หนองคำลิ่ง ส.คอนนิเพลี ส.สระบัว ส.ปากน้ำ
 ส.แปลงยาว ส.บางชนาก ส.หนองใหญ่ ส.เมืองเก่า ส.เกาะสีชัง ส.หนองคล้า
 ส.โคกมะกอก

๖. โครงสร้างของเมืองและการขยายตัว

จากการให้ค่าน้ำหนักองค์ประกอบของความเป็นเมืองพบว่า เมืองที่มีน้ำหนักขององค์ประกอบมากที่สุดคือ ทม.ชลบุรี ทม.ระยอง ทม.จันทบุรี และทม.ฉะเชิงเทรา โครงสร้างของเมืองแสดงให้เห็นว่าในรูปร่างลักษณะและการใช้ที่ดินดังต่อไปนี้

๖.๑ โครงสร้างของเมือง เมืองทั้ง ๔ แห่ง มีที่ตั้งอยู่ริมทะเลและแม่น้ำ เช่นเดียวกับเมืองในยุคโบราณ ซึ่งเป็นเมืองที่ทำเกษตรกรรมและอาศัยการคมนาคมทางน้ำเป็นสำคัญ การมีที่ตั้งอยู่ริมทะเลและแม่น้ำเช่นนี้ทำให้ตัวเมืองขยายไปได้สะดวกในด้านการค้าที่อยู่ที่ตรงข้าม จะคอยความเจริญกว่าคานที่เจริญมีทิศทางมุ่งกรุงเทพฯทั้งสิ้น

✧ เมืองชลบุรี ตั้งอยู่ริมฝั่งทะเล เส้นทางเข้าสู่ตัวเมืองที่สำคัญคือถนนสุขุมวิท ซึ่งมาจากกรุงเทพฯผ่านตัวเมืองชลบุรีไปยังจังหวัดระยองและตราด การติดต่อกับชุมชนอื่นโดยทางรถยนต์ทำได้สะดวกโดยติดต่อกับฉะเชิงเทราโดยเส้นทางพนัสนิคม และติดต่อกับระยองและจันทบุรี โดยเส้นทางบ้านบึง ลักษณะตัวเมืองเป็นรูปแนวยาวตามถนนวิระปราการและถนนสุขุมวิท ทั้งนี้เพราะชุมชนในระยะเริ่มแรกอยู่ริมฝั่งทะเล ต่อมาเมื่อมีเส้นทางกรุงเทพฯถึงสี่คี่บโดยผ่านฉะเชิงเทราแล้วจึงผ่านชลบุรี ทำให้ตัวเมืองหนาแน่นเป็นแนวยาวระหว่างชายฝั่งทะเลกับถนนวิระปราการ เมื่อมีถนนสุขุมวิทในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่สอง การคมนาคมทางบกมีความสำคัญมากขึ้น การตั้งบ้านเรือนยิ่งหนาแน่นมากขึ้นทางฟากถนนสุขุมวิทจนทำให้กลายเป็นถนนผ่านใจกลางเมือง แม้ว่าจะมีการสร้างทางเลี่ยงเมือง (By Pass) อ้อมตัวเมืองทางคานตะวันออกจากถนนสุขุมวิททางเหนือตัวเมืองลงมาบรรจบกับถนนสุขุมวิททางตอนใต้ของตัวเมืองก็ตาม การขยายตัวมีความหนาแน่นบริเวณชายฝั่งทะเลและถนนวิระปราการมาจนถึงถนนสุขุมวิท เกาะกลุ่มไปตามแนวดถนน ทำให้ตัวเมืองมีรูปร่างยาวเกาะกลุ่มไปตามแนวดนริมฝั่งทะเล และแผ่ไปตามแนวดนทางไปพนัสนิคมและเส้นทางบ้านบึง ซึ่งมีโรงงานอุตสาหกรรมอยู่ทั่วไป

เมืองระยองตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำระยอง ทางเหนือของตัวเมืองมีถนนสุขุมวิทผ่านจาก
 สัตหีบไปจันทบุรีและตราด โดยมีทางแยกไปบ้านค่ายทำให้เกิดการรวมกลุ่มอยู่บริเวณทางแยก
 ค่าย ทางตอนใต้ของตัวเมืองเป็นที่ลุ่มและพื้นที่ว่าง มีการตั้งบ้านเรือนอยู่ปลายสุดตอนใต้ซึ่ง
 เป็นแม่น้ำระหวางปลายสุดกับใจกลางเมืองมีถนนตากสินมหาราชเชื่อมต่อ ลักษณะรูปร่างของ
 เมืองมีการรวมกลุ่มหนาแน่นระหว่างริมฝั่งแม่น้ำไปจนถึงสองฟากถนนสุขุมวิททางตอนเหนือของ
 เมือง และเกาะกลุ่มเป็นแนวยาวไปตามถนนสุขุมวิทและถนนยมจินดาทางคานตะวันตกของ
 เมือง ซึ่งมีโรงงานอุตสาหกรรมมันอัดเม็ดและมันเส้นกระจายอยู่ทั่วไปจนถึงเขตอำเภอบ้านบึง

เมืองจันทบุรีตั้งอยู่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำจันทบุรี ทางเหนือของตัวเมืองเป็นที่ว่างซึ่งเป็น
 เขตสงวนของทหารคันระหว่างตัวเมืองกับถนนสุขุมวิท การเข้าสู่ตัวเมืองมีถนนพระปกเกล้า
 (เลียยเนิน) แยกจากถนนสุขุมวิทสู่ตัวเมืองทางคานตะวันตก บรรจบกับถนนสายท่าแฉลบ
 (ตากสิน) ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ไปอำเภотаแฉลบ ตัวเมืองอยู่ระหว่างแม่น้ำกับเนินเขาซึ่งใน
 อดีตจันทบุรีเคยเป็นเมืองยุทธศาสตร์ มีป้อมค่ายคือค่ายเนินวงศ์สำหรับป้องกันข้าศึกศัตรูที่มา
 จากเขมรและญวนในรัชกาลที่ ๓ พื้นที่ในตัวเมืองมีที่ลุ่มอยู่มาก การขยายตัวเป็นไปไคยาก
 เพราะติดแม่น้ำ ฝั่งตรงข้ามเป็นสุขาภิบาลจันทนิมิต การใช้ที่ดินภายในตัวเมืองจึงมีความหนา
 แน่นมาก ถนนเป็นสายแคบและมีศูนย์รวมอยู่หน้าตลาดสดเทศบาล ทำให้การจราจรคับคั่ง

เมืองฉะเชิงเทราตั้งอยู่ริมฝั่งซ้ายของแม่น้ำบางปะกง ความหนาแน่นของตัวเมือง
 เกาะกลุ่มอยู่ริมฝั่งแม่น้ำและกระจายไปตอนในทางคานตะวันตกโดยเฉพาะบริเวณสถานีรถไฟ
 และถนนจักรพรรดิ ซึ่งเป็นเส้นทางติดต่อกับกรุงเทพและข้ามแม่น้ำบางปะกงเป็นเส้นทางถนน
 สุขุประยูรไปพนัสนิคมและชลบุรี ส่วนถนนจักรพรรดิมีทางแยกกลางทางใต้ทางคานตะวันตกของตัว
 เมืองไปอำเภอบางปะกง เขตเทศบาลเคยเปลี่ยนแปลงจาก ๕.๕๒ ตร.กม. เป็น ๑๒.๗๖
 ตร.กม. ใน พ.ศ. ๒๕๑๖

๖.๒ การใช้ที่ดิน ภายในเขตเทศบาลของทุกเมืองมีการใช้ที่ดินหนาแน่น และ
 ขยายตัวออกมาพื้นที่รอบนอกทำให้เมืองขยายตัวโดยปราศจากการควบคุม จากการศึกษาสัดส่วน
 การใช้ที่ดินในเขตเทศบาลเป็นที่อยู่อาศัยและการค้าเป็นส่วนใหญ่ ในบริเวณนอกเขตที่ขยายออก
 มาเป็นที่อยู่อาศัยและอุตสาหกรรมมากกว่าประเภทอื่น

เมืองชลบุรี มีพื้นที่เทศบาล ๔.๕๗ ตร.กม. เป็นที่ว่างร้อยละ ๑๘.๘ แม่น้ำ
 ลำคลองร้อยละ ๒๔.๓ การใช้ที่ดินใน พ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นที่พักอาศัยร้อยละ ๒๘.๒ รองลง

มาคือการคารอยละ ๗.๔ ถนนและซอยรอยละ ๖.๖ สถานศึกษารอยละ ๒.๔ ราชการ รอยละ ๒.๔ อุตสาหกรรมรอยละ ๒.๒ นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ศาสนสถานซึ่งประกอบด้วยวัดและ ศาลเจ้ารอยละ ๔.๔ ซึ่งเป็นขนาดใหญ่ที่สุดกว่าทุกเมือง การใช้ที่ดินในเขตเทศบาลนี้ไม่ เปลี่ยนไปจาก พ.ศ. ๒๕๐๖ เท่าใดนัก การใช้ที่ดินที่เปลี่ยนไปคือพื้นที่ว่างเพิ่มจากรอยละ ๑๕ ในพ.ศ. ๒๕๐๖ เป็นรอยละ ๑๔.๔ ใน พ.ศ. ๒๕๒๐ ทั้งนี้ เนื่องจากมีที่ดินชายฝั่ง ทะเลอันเกิดจากตะกอนปากแม่น้ำบางปะกงมาทับถม การใช้ที่ดินเพิ่มจาก พ.ศ. ๒๕๐๖ จา กรอยละ ๖.๑ เป็นรอยละ ๗.๔ ถนนซอยเพิ่มจากรอยละ ๕.๐ เป็นรอยละ ๖.๖ การเพิ่ม มีมากใน พ.ศ. ๒๕๒๕ โดยการค่าเพิ่มจากรอยละ ๗.๔ ใน พ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นรอยละ ๘.๔ ใน พ.ศ. ๒๕๒๕ ราชการเพิ่มจากรอยละ ๒.๔ เป็นรอยละ ๔.๖ ถนนซอยเพิ่มจาก รอยละ ๖.๖ เป็นรอยละ ๗.๔ การใช้ที่ดินที่ลดลงคือที่ว่างและที่อยู่อาศัย ทั้งนี้ เพราะมีการ นำที่ว่างมาใช้ประโยชน์มากขึ้น ขณะเดียวกันในบริเวณพื้นที่รอบนอกเขตเทศบาลมีการใช้ที่ดิน เพื่ออุตสาหกรรมเพื่อมากขึ้น ที่อยู่อาศัยจึงขยายตัวจากใจกลางเมืองมาอยู่รอบนอก เพื่อใช้ ที่ดินภายในเขตเทศบาลเป็นการค้าต่อไป (ตารางที่ ๔ และตารางที่ ๔.๑)

เมืองระยอง พื้นที่เทศบาล ๔.๓๕ ตร.กม. ใน พ.ศ. ๒๕๒๐ มีพื้นที่ว่าง รอย ละ ๓๕.๔ แม่น้ำลำคลองรอยละ ๘.๔ ถนนซอยรอยละ ๖.๒ การใช้ที่ดินส่วนใหญ่เป็นที่พัก อาศัยรอยละ ๒๔.๔ การคารอยละ ๕.๓ การศึกษารอยละ ๕.๗ ราชการรอยละ ๓.๒ อุตสาหกรรมรอยละ ๒.๔ เมื่อเปรียบเทียบกับการใช้ที่ดินในอดีตที่ผ่านมาคือ พ.ศ. ๒๕๐๔ มี การใช้ที่ดินในที่ว่างของพื้นที่เขตเทศบาลเพิ่มมากขึ้น โดยพื้นที่ว่างใน พ.ศ. ๒๕๐๔ มีรอยละ ๔๘.๒ ลดลงเหลือรอยละ ๓๕.๔ ใน พ.ศ. ๒๕๒๐ แสดงว่ามีการขยายตัวในพื้นที่เดิมเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้นจากรอยละ ๑๒.๔ ใน พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นรอยละ ๒๔.๔ ใน พ.ศ. ๒๕๒๐ การค่าเพิ่มขึ้นจากรอยละ ๓.๒ เป็นรอยละ ๕.๓ นอกจากนี้พื้นที่ในส่วนที่เป็น แม่น้ำลำคลองลดลงจากรอยละ ๑๔.๗ ใน พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นรอยละ ๘.๔ ใน พ.ศ. ๒๕๒๐ ขณะเดียวกันพื้นที่ส่วนที่เป็นถนนและซอยเพิ่มขึ้นจากรอยละ ๓.๔ เป็นรอยละ ๖.๒ นอกจากนี้ ในพื้นที่รอบนอกเขตเทศบาลมีการใช้ที่ดินเพื่ออยู่อาศัยเพิ่มขึ้นจากรอยละ ๐.๑๐ เป็นรอยละ ๑.๑๕ ราชการเพิ่มจากรอยละ ๐.๐๑ เป็นรอยละ ๐.๒๑ อุตสาหกรรมเพิ่มจากรอยละ ๐.๐๑ เป็นรอยละ ๐.๑๓ และยังมีโกดังสินค้าและศาสนสถานเพิ่มขึ้นอีกด้วย (ตารางที่ ๔ และตารางที่ ๔.๑)

ตารางที่ ๘ ร้อยละของการใช้ที่ดินในเขตเทศบาลของเมืองในกลุ่มที่ ๑

ประเภท	เมืองชลบุรี*			เมืองระยอง		เมืองจันทบุรี		เมืองฉะเชิงเทรา	
	๒๕๐๖	๒๕๒๐	๒๕๒๕	๒๕๐๘	๒๕๒๐	๒๕๐๘	๒๕๒๑	๒๕๑๒	๒๕๒๑
พักอาศัย	๓๐.๕	๒๘.๒	๒๘.๒	๑๒.๕	๒๕.๕	๘.๕	๑๐.๘	๑๒.๗	๑๑.๐
การค้า	๖.๑	๗.๕	๘.๘	๓.๒	๕.๓	๓.๖	๑๐.๘	๒.๗	๘.๘
อุตสาหกรรม	๒.๕	๒.๒	๒.๖	๒.๒	๒.๘	๐.๕	๑.๒	๐.๕	๐.๓
โกดังสินค้า	๐.๘	๐.๖	๐.๖	๑.๕	๑.๕	๐.๑	๐.๘	๐.๗	๐.๖
ราชการ	๒.๒	๒.๕	๕.๖	๓.๒	๓.๒	๘.๒	๑๐.๐	๓.๖	๓.๘
สาธารณูปโภค	๐.๒	๐.๒	๐.๒	๐.๕	๐.๒	๐.๕	๐.๕	๐.๒	๐.๕
ถนนซอย	๕.๐	๖.๖	๗.๘	๓.๕	๖.๒	๒.๘	๘.๖	๓.๕	๓.๕
การศึกษา	๓.๑	๒.๘	๓.๑	๕.๕	๕.๖	๕.๕	๕.๒	๕.๕	๒.๗
พักผ่อนกีฬา	๐.๘	๑.๓	๒.๐	๑.๘	๓.๒	-	๑๕.๕	๑.๓	๑.๑
ศาสนสถาน	๓.๗	๕.๘	๕.๐	๒.๘	๒.๘	๑.๒	๑.๖	๒.๕	๑.๓
ปศุสัตว์	๐.๕	๐.๒	๐.๒	๐.๒	๐.๑	-	-	๐.๒	๑.๑
แม่น้ำลำคลอง	๒๘.๖	๒๕.๓	๒๕.๓	๑๕.๗	๘.๕	๕.๐	๕.๐	๒.๘	๒.๘
ที่ว่าง	๑๕.๑	๑๘.๘	๑๑.๕	๕๘.๒	๓๕.๕	๖๖.๐	๓๒.๐	๖๕.๐	๗๐.๓
รวม	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐

ที่มา : กองสำรวจ สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย

หมายเหตุ เขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา พ.ศ. ๒๕๒๑ พื้นที่ ๑๒.๗๖ ตร.กม.
ส่วน พ.ศ. ๒๕๑๒ พื้นที่ ๕.๕๒ ตร.กม.

* ข้อมูลหลังจาก พ.ศ. ๒๕๒๑

ตารางที่ ๘.๑ การใช้ที่ดินในเขตและนอกเขตเทศบาล (ตร.กม.) ของเมืองในกลุ่มที่ ๑

ประเภท	เมืองชลบุรี						เมืองระยอง				เมืองจันทบุรี				เมืองฉะเชิงเทรา			
	พื้นที่ในเขต			พื้นที่นอกเขต			พื้นที่ในเขต		พื้นที่นอกเขต		พื้นที่ในเขต		พื้นที่นอกเขต		พื้นที่ในเขต		พื้นที่นอกเขต	
	๒๕๐๖	๒๕๒๐	๒๕๒๕	๒๕๐๖	๒๕๒๐	๒๕๒๕	๒๕๐๘	๒๕๒๐	๒๕๐๘	๒๕๒๐	๒๕๐๘	๒๕๒๑	๒๕๐๘	๒๕๒๑	๒๕๑๒	๒๕๒๑	๒๕๑๒	๒๕๒๑
พักอาศัย	๑.๓๙	๑.๒๙	๑.๒๙	๐.๓๘	๑.๒๙	๒.๙๑	๐.๕๔	๑.๐๖	๐.๑๐	๑.๑๕	๐.๒๑	๐.๒๓	๐.๑๘	๐.๖๔	๐.๓๐	๑.๕๑	๐.๐๔	๐.๐๔
การค้า	๐.๒๘	๐.๓๔	๐.๕๕	๐.๐๓	๐.๑๕	๐.๓๓	๐.๑๔	๐.๒๓	๐.๐๒	๐.๑๓	๐.๐๙	๐.๒๕	๐.๐๑	๐.๑๕	๐.๑๕	๑.๒๖	๐.๐๐๒	๐.๐๐๒
อุตสาหกรรม	๐.๑๑	๐.๑๐	๐.๑๒	๐.๐๓	๐.๒๔	๔.๓๖	๐.๑๒	๐.๑๒	๐.๐๑	๐.๑๓	๐.๐๑	๐.๐๓	๐.๐๔	๐.๑๕	๐.๐๒	๐.๐๔	-	๐.๐๐
โกดังสินค้า	๐.๐๔	๐.๐๓	๐.๐๓	๐.๐๒	๐.๐๓	๐.๓๔	๐.๐๖	๐.๐๖	๐.๐๐๑	๐.๑๖	๐.๐๑	๐.๐๒	๐.๐๑	๐.๐๔	๐.๐๔	๐.๐๘	๐.๐๐๓	๐.๐๐
ราชการ	๐.๑๐	๐.๑๑	๐.๒๑	๐.๑๔	๐.๒๕	๐.๕๙	๐.๑๔	๐.๑๔	๐.๐๑	๐.๒๑	๐.๒๓	๐.๒๕	๐.๐๐๑	๐.๑๐	๐.๒๐	๐.๔๘	๐.๒๖	๐.๐๐
สาธารณูปโภค	๐.๐๑	๐.๐๑	๐.๐๑	๐.๐๑	๐.๐๒	๐.๓๐	๐.๐๒	๐.๐๑	๐.๐๐๒	-	๐.๐๑	๐.๐๑	-	๐.๐๒	๐.๐๑	๐.๐๕	-	-
ถนนซอย	๐.๒๓	๐.๓๐	๐.๓๖	ไม่ทราบ	ไม่ทราบ	-	๐.๑๕	๐.๒๓	ไม่ทราบ	ไม่ทราบ	๐.๐๓	๐.๒๔	-	-	๐.๑๙	๐.๔๔	-	-
การศึกษา	๐.๑๔	๐.๑๓	๐.๑๔	๐.๐๒	๐.๓๘	๐.๓๙	๐.๒๔	๐.๒๕	๐.๐๑	๐.๐๖	๐.๑๑	๐.๑๓	๐.๐๓	๐.๑๘	๐.๒๕	๐.๓๔	๐.๐๑	๐.๐๐
พักผ่อน-กีฬา	๐.๐๔	๐.๐๖	๐.๐๙	-	-	๐.๐๓	๐.๐๘	๐.๑๔	-	-	-	๐.๓๖	-	๐.๐๑	๐.๐๓	๐.๑๔	-	-
ศาสนสถาน	๐.๑๓	๐.๒๒	๐.๒๓	๐.๐๒	๐.๑๕	๐.๓๓	๐.๑๒	๐.๑๒	๐.๐๕	๐.๑๖	๐.๐๓	๐.๐๔	๐.๐๘	๐.๑๒	๐.๑๓	๐.๑๖	๐.๐๑	๐.๐๐
ปศุสัตว์	๐.๐๒	๐.๐๑	๐.๐๑	๐.๒๒	๐.๒๓	๐.๓๑	๐.๐๑	๐.๐๐๓	๐.๐๐๒	๐.๑๔	-	-	๐.๐๐๒	๐.๐๑	๐.๐๑	๐.๑๔	๐.๐๑	๐.๐๐
แม่น้ำลำคลอง	๑.๓๕	๑.๑๑	๑.๑๑	ไม่ทราบ	ไม่ทราบ	ไม่ทราบ	๐.๒๔	๐.๔๑	ไม่ทราบ	ไม่ทราบ	๐.๑๐	๐.๑๐	-	-	๐.๑๖	๐.๒๕	-	-
ที่ว่าง	๐.๖๙	๐.๘๖	๐.๕๒	ไม่ทราบ	ไม่ทราบ	ไม่ทราบ	๒.๑๔	๑.๕๔	ไม่ทราบ	ไม่ทราบ	๑.๖๕	๐.๘๐	-	-	๓.๕๙	๘.๕๓	-	-
รวม	๔.๕๓	๔.๕๓	๔.๕๓	๐.๘๓	๒.๙๘	๑๐.๓๒	๔.๓๕	๔.๓๕	๐.๒๐๓	๒.๑๘	๒.๕๐	๒.๕๐	๐.๓๙	๑.๕๒	๕.๕๒	๑๒.๓๖	๐.๓๔	๑.๐๐

ที่มา : กองสำรวจ สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย

เมืองจันทบุรี พื้นที่เทศบาล ๒.๕๐ ตร.กม. ใน พ.ศ. ๒๕๒๑ มีพื้นที่ว่างในเขตเทศบาลร้อยละ ๗๒ การใช้ที่ดินส่วนใหญ่ใช้เพื่อการพักผ่อนและที่พักอาศัยร้อยละ ๑๘.๘ ในที่ดินประเภทนี้ยังใช้เป็นตลาดนัดผลไม้ในฤดูกาลผลไม้่อีกด้วย เช่นที่บริเวณทุ่งนาเขย การใช้ที่ดินเพื่ออยู่อาศัยเพื่อการค้าและเพื่อเป็นสถานที่ราชการมีขนาดใกล้เคียงกันคือประมาณร้อยละ ๑๐ รองลงมาคือถนนร้อยละ ๕.๖ การศึกษาร้อยละ ๕.๒ แม่น้ำลำคลองร้อยละ ๔.๐ ศาสนสถานร้อยละ ๑.๐ อุตุสหกรณ์ร้อยละ ๑.๒ เมื่อเปรียบเทียบกับการใช้ที่ดินในอดีตเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ พบว่า การใช้ที่ดินที่เพิ่มขึ้นคือประเภทที่พักอาศัยเพิ่มจากร้อยละ ๘.๘ เป็นร้อยละ ๑๐.๘ การค้าเพิ่มจากร้อยละ ๓.๖ เป็นร้อยละ ๑๐.๐๐ ราชการเพิ่มจากร้อยละ ๕.๒ เป็นร้อยละ ๑๐.๐๐ ถนนและซอยเพิ่มจากร้อยละ ๒.๘ เป็นร้อยละ ๕.๖ การศึกษาเพิ่มจากร้อยละ ๔.๘ เป็นร้อยละ ๕.๒ การใช้ที่ดินที่เพิ่มขึ้นนี้เป็นการใช้ในพื้นที่ว่างของเทศบาล โดยพื้นที่ว่างลดลงจากร้อยละ ๖๖.๐ เหลือร้อยละ ๓๒.๐ นอกจากนี้การใช้ที่ดินนอกเขตเทศบาลยังมีการเพิ่มขึ้นในประเภทที่พักอาศัย ราชการ อุตุสหกรณ์ และการศึกษาอีกด้วย (ตารางที่ ๘ และ ตารางที่ ๘.๑)

เมืองฉะเชิงเทรา พื้นที่เทศบาลใน พ.ศ. ๒๕๒๑ มีขนาด ๑๒.๗๖ ตร.กม. เพิ่มขึ้นจาก ๕.๕๒ ตร.กม. เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรามีพื้นที่ว่างในเขตถึงร้อยละ ๓๐.๓ ซึ่งนับว่ามีพื้นที่ว่างมากที่สุด การใช้ที่ดินที่มีมากที่สุดคือเพื่ออยู่อาศัยร้อยละ ๑๑.๐ รองลงมาคือเพื่อการค้าร้อยละ ๕.๘ ราชการร้อยละ ๓.๘ ถนนและซอยร้อยละ ๓.๘ การศึกษาร้อยละ ๒.๗ ศาสนสถานร้อยละ ๑.๓ อุตุสหกรณ์ร้อยละ ๑.๓ เมื่อเปรียบเทียบกับการใช้ที่ดินใน พ.ศ. ๒๕๑๒ ซึ่งมีพื้นที่เขตเทศบาล ๕.๕๒ ตร.กม. พบว่า การใช้ที่ดินส่วนใหญ่เพื่ออยู่อาศัย รองลงมาคือการศึกษาสถานที่ราชการ ถนนและซอย การค้า และศาสนสถาน การใช้ที่ดินเพื่ออุตุสหกรณ์มีน้อย ทั้งนี้เพราะเมืองฉะเชิงเทราอยู่ในพื้นที่ราบตอนบนซึ่งเหมาะแก่การทำนา อุตุสหกรณ์ที่มีจึงเป็นโรงสีเป็นส่วนใหญ่ การใช้ที่ดินในบริเวณนอกเขตเทศบาลส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัยและปศุสัตว์ โดยเฉพาะการเลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ และเลี้ยงหมู ซึ่งเป็นสิ่งที่ควบคู่กับการทำนามีมากในฉะเชิงเทรา

สำหรับการใช้ที่ดินของเมืองที่มีค่าน้ำหนักคะแนนในกลุ่มที่ ๒ เช่น ทม.ตราด
ทม.ปราจีนบุรี ในกลุ่มที่ ๓ เช่น ส.มาบตาพุด ในกลุ่มที่ ๔ เช่น ส.บ้านเพ มี
สัดส่วนการใช้ที่ดินดังต่อไปนี้

ในกลุ่มที่ ๒ จากตัวอย่างการใช้ที่ดินในทม.ตราด พ.ศ. ๒๕๑๗ และ
ทม.ปราจีนบุรี พ.ศ. ๒๕๑๕ พบว่า สัดส่วนการใช้ที่ดินประเภทพักอาศัยมีมากที่สุดเช่น
เดียวกับเมืองในกลุ่มที่ ๑ ในทม.ตราดซึ่งอยู่ภาคตะวันออกเฉียงใต้ตอนล่างมีฐานเศรษฐกิจการค้า
บริการ มีสัดส่วนการใช้ที่ดินรองลงมาจากพักอาศัยคือ การศึกษาร้อยละ ๗.๕ ราชการ
ร้อยละ ๕.๑๖ ถนนและชอปร้อยละ ๔.๓๗ การค้าร้อยละ ๓.๑๗ เมื่อเปรียบเทียบกับ
ทม.ปราจีนบุรี ซึ่งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน มีฐานเศรษฐกิจเกษตรกรรม การใช้ที่ดิน
รองลงมาจากพักอาศัยคือ ถนนและชอปร้อยละ ๔.๔๕ ราชการร้อยละ ๓.๐๕ การศึกษา
ร้อยละ ๒.๗๒ การค้ามีเพียงร้อยละ ๑.๔๘ เท่านั้น (ตารางที่ ๕) การใช้ที่ดินในเขต
เทศบาลของตราดมีมากกว่าปราจีนบุรี ดังจะเห็นจากสัดส่วนพื้นที่ว่างในทม.ตราดมีร้อยละ
๕๑.๕๕ ส่วนปราจีนบุรีสูงถึงร้อยละ ๗๐.๒๑ ส่วนการใช้ที่ดินที่ขยายออกมานอกเขต
เทศบาลของเมืองในกลุ่มที่ ๒ มีน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับเมืองในกลุ่มที่ ๑ จะเห็นได้ว่า
การใช้ที่ดินภายในเขตเทศบาลของเมืองในกลุ่มที่ ๑ มีพื้นที่ว่างในเขตน้อย แสดงว่า
มีความหนาแน่นในเมืองมากกว่าเมืองในกลุ่มที่ ๒

ในกลุ่มที่ ๓ และ ๔ จากตัวอย่างของเมืองเป็นระดัปลำดับสูงและเป็นข้อมูล
หลังจาก พ.ศ. ๒๕๒๑ ปรากฏว่า จะเห็นได้ว่า นอกจากการใช้ที่ดินประเภทพักอาศัย
ซึ่งมีสัดส่วนสูงสุดโดยทั่วไปในทุกเมืองแล้ว การใช้ที่ดินทางเศรษฐกิจคือการค้ามีน้อย เมื่อ
เทียบกับราชการแล้ว การใช้ที่ดินประเภทสถานที่ราชการมีสัดส่วนสูงกว่าการค้า
(ตารางที่ ๖)

ตารางที่ ๕ การใช้ที่ดินในและนอกเขตเทศบาลเมืองในกลุ่มที่ ๒ (คร.กม.)

ประเภท	ตราด (๒๕๑๓)			ปราจีนบุรี (๒๕๑๘)		
	ในเขต	นอกเขต	ในเขตรออยู่	ในเขต	นอกเขต	ในเขตรออยู่
พักอาศัย	๐.๒๙	๐.๓๑	๑๑.๕๑	๐.๓๓	๐.๒	๙.๐๒
การค้า	๐.๐๘	๐.๐๒	๓.๑๓	๐.๑๒	๐.๐๐๒	๑.๔๘
อุตสาหกรรม	๐.๐๔	๐.๐๕	๑.๕๙	๐.๐๔	๐.๐๐๓	๐.๕๐
โกดังสินค้า	๐.๐๑	๐.๐๐๑	๐.๐๔	๐.๐๒	๐.๐๐๖	๐.๒๕
ราชการ	๐.๑๓	๐.๐๑	๕.๑๖	๐.๒๕	๒.๒๓	๓.๐๙
สาธารณูปโภค	๐.๐๑	๐.๐๑	๐.๔๐	๐.๐๔	—	๐.๖๒
ถนนซอย	๐.๑๑	—	๔.๓๗	๐.๓๖	๐.๑๖	๔.๔๕
การศึกษา	๐.๑๙	๐.๑๐	๓.๕๔	๐.๒๒	๐.๐๐๔	๒.๓๒
พักผ่อน - กีฬา	๐.๐๓	๐.๐๕	๑.๑๙	๐.๐๔	—	๐.๔๙
ศาสนสถาน	๐.๐๘	๐.๐๘	๓.๑๖	๐.๑๓	๐.๐๕	๐.๖๑
ปศุสัตว์	—	๐.๐๐๓	—	—	๐.๐๐๖	—
แม่น้ำลำคลอง	๐.๒๕	—	๙.๙๒	๐.๔๕	๐.๕๙	๕.๕๖
ที่ว่าง	๑.๓๐	—	๕๑.๕๙	๕.๖๘	—	๓๐.๒๑
รวม	๒.๕๒	๐.๖๓๙	๑๐๐.๐	๘.๐๙	๓.๒๑	๑๐๐.๐

ที่มา : กองสำรวจ สำนักงานผังเมือง กระทรวงมหาดไทย

ตารางที่ ๑๐ การใช้ที่ดินในและนอกเขตเมืองกลุ่มที่ ๓ และกลุ่มที่ ๔ (ตร.กม.)

ประเภท	กลุ่มที่ ๓ ส.มามกาทุก (๒๕๒๕)			กลุ่มที่ ๔ ส.บ้านเพ (๒๕๒๖)		
	ในเขต	นอกเขต	ในเขตรอยละ	ในเขต	นอกเขต	ในเขตรอยละ
พักอาศัย	๔.๔๑	๓.๓๒	๓๑.๑๐	๑.๐	๐.๑๙	๓.๖๒
การค้า	๐.๖๗	๐.๒๔	๔.๗๒	๐.๑๕	๐.๐๕	๐.๕๑
อุตสาหกรรม	๐.๑๘	๐.๖๔	๑.๒๗	๐.๐๔	๐.๐๐๒	๐.๑๕
โกดังสินค้า	๐.๐๖	๐.๑๑	๐.๕๒	๐.๐๔	๐.๔๕	๐.๑๕
ราชการ	๑.๒๓	๖.๓๓	๘.๖๗	๐.๓๓	—	๑.๒๐
สาธารณูปโภค	—	—	—	๐.๐๐๑	—	๐.๐๐๑
ถนน — ซอย	๐.๒๙	—	๒.๐๔	๐.๒๕	—	๐.๙๑
การศึกษา	๐.๐๘	—	๐.๕๖	๐.๒๒	๔.๐	๐.๘๐
พักผ่อน — กีฬา	—	—	—	๐.๔๖	๐.๔๐	๑.๖๗
ศาสนสถาน	๐.๐๙	๐.๒๙	๐.๖๓	๐.๑๖	๐.๐๒	๐.๕๘
ปศุสัตว์	๐.๐๓	๐.๑๒	๐.๒๑	๐.๐๗	๒.๙๐	๐.๒๕
แม่น้ำลำคลอง	๐.๒๑	—	๑.๕๘	๐.๑๑	—	๐.๕๐
ที่ว่าง	๖.๙๒	—	๔๘.๘๑	๒๔.๗๙	—	๘๙.๗๘
รวม	๑๔.๑๘	๑๑.๐๕	๑๐๐.๐	๒๗.๖	๘.๐๑๒	๑๐๐.๐๐

ที่มา : กองสำรวจ สำนักงานเมือง กระทรวงมหาดไทย

หมายเหตุ ๑. ข้อมูลหลังจาก พ.ศ. ๒๕๒๑

๒. ส.บ้านเพ ขยายเขตจาก ๓.๐ ตร.กม. เป็น ๒๗.๖ ตร.กม.

หลังจาก พ.ศ. ๒๕๒๑

จึงอาจกล่าวได้ว่า เมืองที่มีน้ำหนักระแนตามความแตกต่างกันด้านการคมนาคม
 แล่งงาน และบริการในชุมชน มีสัดส่วนการใช้ที่ดินในตัวเมืองต่างกัน เมืองที่อยู่ใน
 ในกลุ่มน้ำหนักระแนมากที่สุดในกลุ่มที่ ๑ มีการใช้ที่ดินในเขตเทศบาลมาก และ
 ขยายออกมาพื้นที่นอกเขตพื้นที่ว่างในเขตเทศบาลมีน้อย การใช้ที่ดินทางเศรษฐกิจมีส่วน
 สูงกว่าสถานที่ราชการ สำหรับเมืองในกลุ่มที่ ๒ พื้นที่ว่างในเขตมีมากกว่าเมืองในกลุ่ม
 ที่ ๑ การขยายตัวพื้นที่นอกเขตมีน้อยกว่า สัดส่วนการใช้ที่ดินทางเศรษฐกิจมีน้อยกว่า
 สถานที่ราชการ สัดส่วนนี้เห็นได้ชัดมากขึ้นในเมือง กลุ่มที่ ๓ และ ๔ ซึ่งมีน้ำหนัก
 ะแนน้อยตามลำดับ

เมื่อเปรียบเทียบระหว่างเมืองที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออกเฉียง
 ใต้ ตามความแตกต่างทางกายภาพของแหล่งที่ตั้งและสภาพเศรษฐกิจพบว่า ในกลุ่มที่ ๑
 เมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือ ฉะเชิงเทรา มีฐานเศรษฐกิจเกษตรกรรม มีพื้นที่ว่าง
 ในเมืองมากกว่าเมืองในภาคตะวันออกเฉียงใต้เช่นชลบุรี ซึ่งมีฐานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม
 สัดส่วนการใช้ที่ดินทางเศรษฐกิจมีมาก การขยายตัวออกมานอกเขตเทศบาลมีมากกว่า
 ฉะเชิงเทรา เมื่อเปรียบเทียบกับเมืองในกลุ่มที่ ๒ พบลักษณะเช่นเดียวกัน แสดงว่า
 เมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมีฐานเศรษฐกิจเกษตร มีขนาดและสัดส่วนการใช้ที่ดิน
 แตกต่างกับเมืองในภาคตะวันออกเฉียงใต้

๖.๓ การขยายตัวเมือง การขยายตัวของเมืองปรากฏจากการใช้ที่ดินที่มีบริเวณถึง
 ปลูกสร้างอยู่อาศัยขยายกว้างขึ้น การตั้งบ้านเรือนมีความหนาแน่นและมีการใช้ที่ดินหลายประเภท
 จากการเปรียบเทียบการใช้ที่ดินและการขยายตัวของเมืองชลบุรี ซึ่งมีมูลค่าผลิตภัณฑ์จังหวัดสูงสุด
 ร้อยละ ๘๖.๓๕ ของภาค มีรายได้เฉลี่ยต่อหัวประชากรสูงสุด ๑๓,๗๘๕ บาทต่อคน มีฐาน
 เศรษฐกิจเป็นอุตสาหกรรม และเป็นเมืองที่มีรายได้ท้องถิ่นสูงเป็นอันดับหนึ่งของภาค คือ
 ๒๖,๒๑๖,๗๑๑ ล้านบาท จัดอยู่ในกลุ่มรายได้สูงสุดของประเทศด้วย กับการใช้ที่ดินของเมือง
 จันทบุรี ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีฐานเศรษฐกิจทางการค้าบริการและการเกษตร มีมูลค่าผลิตภัณฑ์จังหวัด
 ร้อยละ ๘.๘๖ ของภาค ซึ่งต่ำรองลงมาจากตราดและปราจีนบุรี

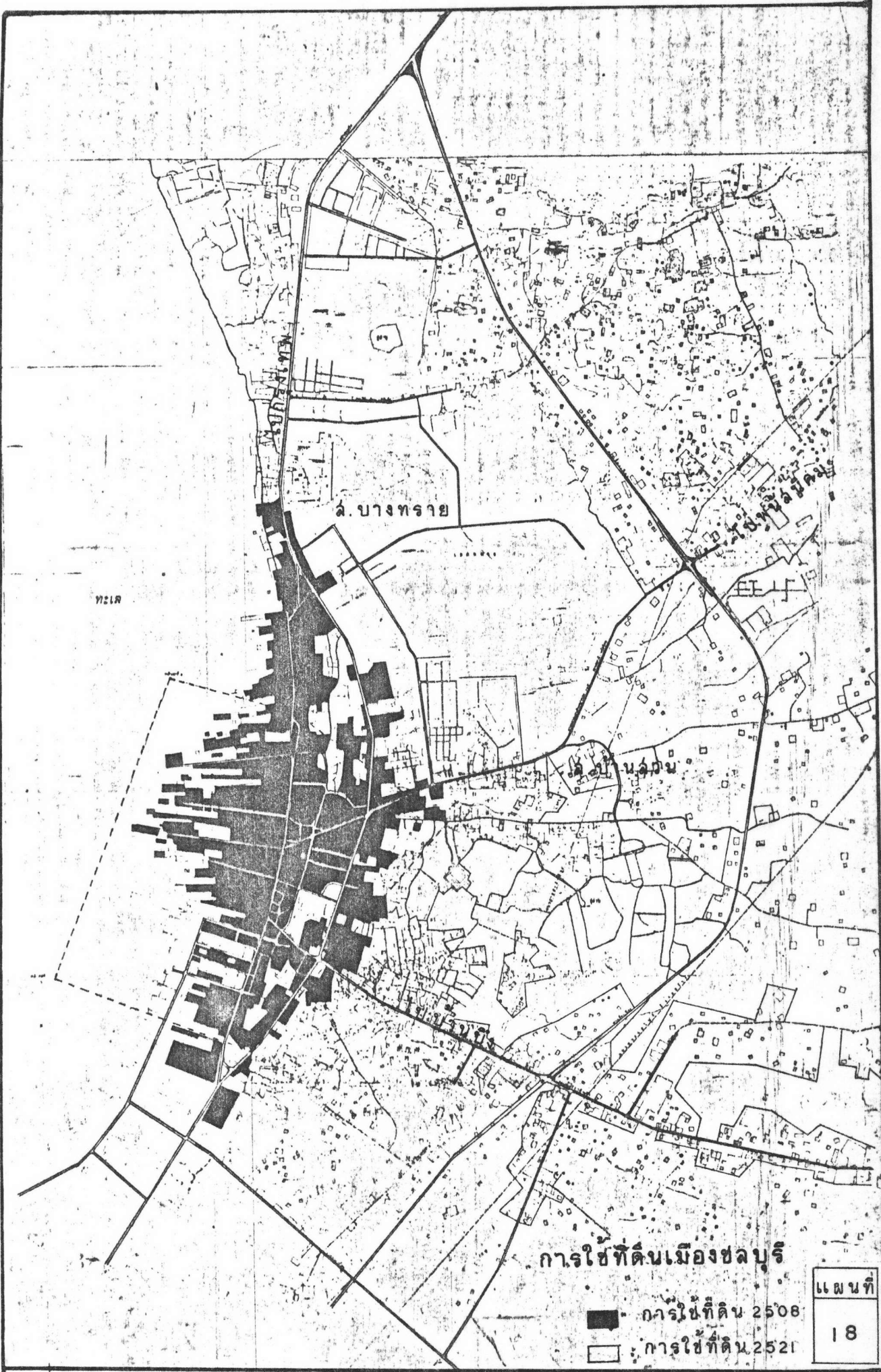
จากการเปรียบเทียบโครงสร้างการใช้ที่ดินและการขยายตัวของเมืองพบว่า เมืองชลบุรีขยายตัวจากบริเวณความหนาแน่นมากที่สุดที่มีการตั้งถิ่นฐานครั้งแรก คือระหว่างชายฝั่งทะเลกับถนนวิระปราการไปยังถนนสุขุมวิท ซึ่งตัดผ่านเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ความหนาแน่นยิ่งมีมากขึ้นเมื่อสร้างทางหลวงแผ่นดินสาย ๓๔ (บางนา - ตราด) ทำให้ตัวเมืองขยายไปทางตอนใต้ตามแนวเส้นทางสุขุมวิท และเส้นทางไปบ้านบึงกับเส้นทางไปพนัสนิคม การเกาะกลุ่มความหนาแน่นตามเส้นทางคมนาคมและบริการทางแยกเป็นลักษณะการขยายตัวของเมืองโดยทั่วไป แต่สำหรับชลบุรีซึ่งมีฐานเศรษฐกิจเป็นอุตสาหกรรม สาขากการผลิตที่เป็นฐานสำคัญคืออุตสาหกรรมซึ่งประกอบด้วยอุตสาหกรรมที่ใช้วัตถุดิบเกษตร อุตสาหกรรมที่ใช้วัตถุดิบไม่ใช่เกษตร และอุตสาหกรรมเกี่ยวกับการประมง อุตสาหกรรมที่ใช้วัตถุดิบเกษตร เช่น โรงงานสับปรกระบอง โรงงานมันเส้น โรงงานมันอัดเม็ด โรงงานน้ำตาล โรงงานเหล้าต้องการที่ตั้งใกล้แหล่งวัตถุดิบซึ่งอยู่บริเวณบ้านบึง - ระยอง - แกลง จึงกระจายตัวอยู่ทั่วไปตามเส้นทางสายบ้านบึง - ระยอง และพื้นที่ตอนในค่านตะวันออกเป็นปัจจัยดึงดูดให้ตัวเมืองขยายแผ่มาตามแนวเส้นทางดังกล่าว

อุตสาหกรรมที่ใช้วัตถุดิบไม่ใช่เกษตร เช่น โรงกลั่นน้ำมัน โรงงานปูนซีเมนต์ โรงงานเหล้าต้องการที่ตั้งใกล้ตลาดคือกรุงเทพฯ และอยู่ในบริเวณการคมนาคมดี ขนส่งสะดวก จึงกระจายตัวอยู่ตามชายฝั่งทะเลค่านตะวันตกของภาคความหนาแน่นสุขุมวิท ตั้งแต่ชลบุรีลงมาถึงศรีราชา โรงงานเหล่านี้เป็นแหล่งงานขนาดใหญ่มีการใช้เทคโนโลยีทางการผลิตสูง และเป็นการผลิตที่ทำให้มูลค่าผลิตภัณฑ์สูง โรงงานที่กระจายตัวอยู่ตามเส้นทางสุขุมวิทและชายฝั่งทะเลดังกล่าว เป็นปัจจัยดึงดูดให้ตัวเมืองขยายลงมาทางใต้ ติดต่อกับสุขุมวิทและแสนสุขซึ่งเป็นเมืองท่องเที่ยว และกระจายตัวเป็นชุมชนเมือง ระดมเทศบาลที่ศรีราชา

อุตสาหกรรมเกี่ยวกับการประมง เช่นการทำน้ำปลา กะปิ ปลาเค็ม ปลาบ่น และอาหารสัตว์ อยู่ตามเส้นทางสุขุมวิททางตอนเหนือของตัวเมืองและตามเส้นทางพนัสนิคม (ทางหลวงแผ่นดิน ๓๑๕) ซึ่งติดต่อกับฉะเชิงเทรา ทั้งนี้เพราะอุตสาหกรรมดังกล่าวต้องการวัตถุดิบคือปลาน้ำเค็มจากการประมงที่ชลบุรี และปลาน้ำจืดที่ฉะเชิงเทรา นอกจากนี้มีฟาร์มเลี้ยงเป็ดและสุกรตามเส้นทางชลบุรีพนัสนิคมไปจนกระทั่งถึงฉะเชิงเทรา ทำให้ตัวเมืองขยายตามเส้นทางดังกล่าวนี้ด้วย

นอกจากนี้การขยายตัวจากรางทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๓๔ (บางนา - ตราด) มาบรรจบกับสาย ๓ (สุขุมวิท) เป็นเส้นทางคู่ และการพัฒนาเมืองพัทยาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทำให้ตัวเมืองชลบุรียิ่งมีความหนาแน่นเพิ่มขึ้น อัตราการเพิ่มประชากรในเขตเมืองชลบุรี เพิ่มจาก พ.ศ. ๒๕๑๒ - ๒๑ ร้อยละ ๑๒.๓๑ พ.ศ. ๒๕๑๓ - ๒๑ ร้อยละ ๔.๓๕ โดยพื้นที่เขตเทศบาล ๔.๕๓ ตารางกิโลเมตร เมื่อรวมกับ ส.บางทราย ส.บ้านสวน ซึ่งมีพื้นที่คือเป็นบริเวณเดียวกับเมืองชลบุรี มีประชากรทั้งหมด ๔๖,๐๘๑ คน เพิ่มจาก พ.ศ. ๒๕๑๒ ร้อยละ ๒๗.๐ เฉลี่ยร้อยละ ๒.๓ ต่อปี เพิ่มจาก พ.ศ. ๒๕๑๓ ร้อยละ ๑๑.๓ เฉลี่ยร้อยละ ๒.๕ ต่อปี ความหนาแน่นในเขตเทศบาล ๑๐,๕๓๓ คนต่อตร.กม. เมื่อรวม ส.บางทราย ส.บ้านสวน มีความหนาแน่น ๓,๕๘๓ คนต่อตร.กม. ความหนาแน่นในเขตเทศบาลทำให้การใช้ที่ดินขยายออกมารอบนอก ดังปรากฏในตารางที่ ๓.๑ การใช้ที่ดินในพื้นที่นอกเขตเทศบาลของตัวเมืองชลบุรี เพิ่มจาก ๐.๘๓ ตร.กม. ใน พ.ศ. ๒๕๐๖ เป็น ๒.๓๔ ตร.กม. ใน พ.ศ. ๒๕๒๐ และเพิ่มเป็น ๑๐.๗๒ ตร.กม. ใน พ.ศ. ๒๕๒๕ การที่พื้นที่เมืองชลบุรีสามารถแผ่ขยายได้กว้างขวางมีอาณาเขตติดต่อถึงกันกับ ส.บางทราย ส.บ้านสวน และ ส.แสนสุขนั้น นอกจากสภาพภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบ มีเส้นทางคมนาคมสะดวก มีโรงงานอุตสาหกรรมซึ่งเป็นแหล่งงานขนาดใหญ่แล้ว การประปาของเมืองชลบุรีซึ่งรับน้ำจากอ่างเก็บน้ำบางพระวางแนวท่อไปตามถนนสุขุมวิท สามารถส่งน้ำให้กับชลบุรี ศรีราชา และชุมชนใกล้เคียงอย่างทั่วถึง สภาพดังกล่าวไม่มีอุปสรรคต่อการขยายตัวของเมืองที่ทำให้ต้องลงทุนพัฒนาการขยายตัวของเมืองสูง แม้ว่าจะมีสุสานจีน (ฮวงซุ้ย) ซึ่งจัดว่าเป็นตัวอุปสรรคการขยายตัวของเมืองหนึ่ง แต่การขยายตัวของเมืองตามแนวถนนสายเลี่ยงเมือง (By Pass) ทำให้รวมเอาสุสานเข้ามาไว้เป็นส่วนหนึ่งของตัวเมือง (แผนที่ ที่ ๑๘)

การขยายตัวของเมืองจันทร์บุรี ซึ่งมีฐานเศรษฐกิจการค้าการบริการและการเกษตร มีการขยายตัวของเมืองต่างจากชลบุรี ประกอบกับข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์ทำให้ตัวเมืองไม่สามารถขยายได้โดยรอบและกว้างขวางเหมือนชลบุรี กล่าวคือทางตอนเหนือของตัวเมืองมีเขตพื้นที่สงวนของทหารตั้งอยู่ระหว่างถนนสุขุมวิทกับตัวเมือง ด้านตะวันตกเป็นเนินเขา ด้านตะวันออกติดแม่น้ำจันทร์บุรี การมีเนินเขาทางด้านตะวันตกทำให้เป็นที่ระบายน้ำฝนลงตัวเมือง ภายในตัวเมืองและตอนใต้จึงเป็นที่ลุ่มโดยทั่วไปแม้ว่าเขตเทศบาลจะติดกับ ส.จันทร์นิคม คล้ายเมืองชลบุรีติดกับ ส.บางทราย และ ส.บ้านสวน แต่มีแม่น้ำจันทร์บุรีขวางกั้นอยู่ และสภาพพื้นที่เป็นที่ลุ่มทำให้การขยาย

จ. บางทราย

จ. นครนายก

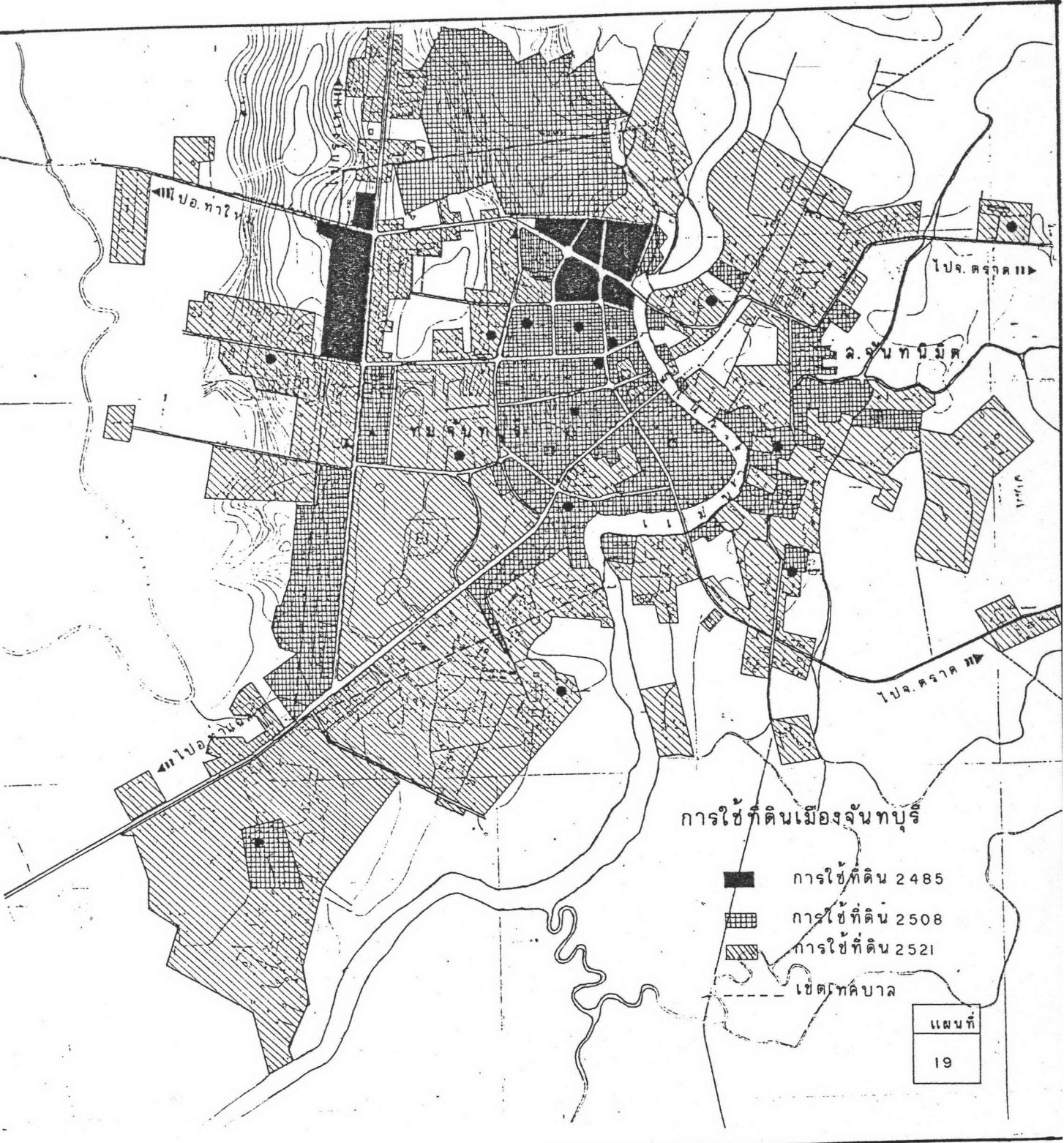
การใช้ที่ดินเมืองชลบุรี

- การใช้ที่ดิน 2508
- การใช้ที่ดิน 2521

แผนที่
18

ตัวเมืองต้องลงทุนพัฒนาสูงกว่าชลบุรี เช่นการถมที่ การสร้างสะพาน เป็นต้น ประกอบกับฐานเศรษฐกิจและโครงสร้างการผลิตเป็นการค้าการบริการ สาขาการผลิตสูงคือการขนส่งคมนาคมและการธนาคารประกันภัย กิจกรรมดังกล่าวมีลักษณะรวมตัวอยู่ในตัวเมือง ส่วนการเกษตรกรรมมีสาขาการผลิตด้านเกษตรกรรมซึ่งใช้พื้นที่นอกเมือง ทำให้เมืองจันทบุรีซึ่งมีพื้นที่เทศบาลเล็กกว่าชลบุรี คือ ๒.๕๐ ตร.กม. มีความหนาแน่นมากที่สุดในภาคตะวันออก ๑๑,๒๔๘.๖ คนต่อตร.กม. หากรวมส.จันทรมิตควย มีพื้นที่ ๒ ตร.กม. ประชากร ๓๔,๕๔๐ คน ความหนาแน่น ๕,๘๓๐ คนต่อตร.กม. การเพิ่มประชากร พ.ศ. ๒๕๑๒ - ๒๑ ร้อยละ ๕๓.๔๔ พ.ศ. ๒๕๑๓ - ๒๑ ร้อยละ ๒๓.๐๑ สูงกว่าการเพิ่มในชลบุรี ทั้งนี้เพราะจันทบุรีมีความเจริญเติบโตในระยะหลัง เมื่อมีการขยายการคมนาคมและเส้นทางไปงน้ำร้อน - สระแก้ว การใช้ที่ดินในเขตเทศบาลพื้นที่ว่างถูกนำมาใช้ประโยชน์มากขึ้น ส่วนชลบุรีพื้นที่ว่างในเขตเทศบาลมีน้อยกว่าจันทบุรี การขยายตัวเมืองจึงออกมารอบนอก ส่วนจันทบุรีมีการใช้ที่ดินจากที่ว่างภายในมากขึ้น (ตารางที่ ๓.๑) การที่มีอุปสรรคการขยายตัวเมืองจันทบุรีทำให้การขยายตัวมีแนวโน้มลงมาทางตอนใต้ตามเส้นทางท่าแฉลบ ประกอบกับปริมาณการผลิตน้ำประปาของเทศบาลจันทบุรีสามารถผลิตได้วันละ ๑๐,๘๐๐ ลบ.เมตร มีแหล่งผลิตน้ำจากแม่น้ำจันทบุรี ซึ่งการผลิตดังกล่าวเพียงพอสำหรับเขตเทศบาลเท่านั้น ในฤดูแล้งน้ำทะเลท่วมถึงแหล่งน้ำ ทำให้น้ำประปาขาดคุณภาพ (แผนที่ ๑๔ และ ๑๔.๑)

จากการเปรียบเทียบการใช้ที่ดินของชลบุรีและจันทบุรี สรุปได้ว่า ชลบุรีมีฐานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม สภาพพื้นที่ราบ การขยายตัวเป็นไปได้ง่าย มีแนวโน้มขยายสู่พื้นที่ตอนในคานตะวันออก การใช้ที่ดินส่วนใหญ่เป็นการค้า ที่อยู่อาศัย และถนนตรอกซอย ส่วนเมืองจันทบุรีมีฐานเศรษฐกิจการค้าบริการและเกษตรกรรม แม้จะมีอุตสาหกรรมบ้างแต่เป็นอุตสาหกรรมเกษตร ที่ไม่ใช้เทคโนโลยีสูง การใช้ที่ดินมีการขยายตัวน้อย ประกอบกับสภาพพื้นที่มีอุปสรรคทำให้การขยายตัวต้องลงทุน การใช้ที่ดินส่วนใหญ่จึงอยู่ภายในตัวเมืองเพื่อความสะดวกในสาธารณูปโภค สาธารณูปการ การขยายตัวเมืองทั้งชลบุรีและจันทบุรีเป็นไปได้ตามแนวถนน ซึ่งทำให้เกิดพื้นที่ว่างระหว่างถนน เป็นที่ว่างในตัวเมือง การพัฒนาจึงควรคัดถนนเชื่อมระหว่างแนวถนนสองสาย แต่เป็นสิ่งที่ยากลำบากแก่ท้องถิ่นในการจัดหางบประมาณ ซึ่งงบประมาณของท้องถิ่นส่วนใหญ่หมดไปกับค่าจ้างและค่าตอบแทนมากกว่าการพัฒนา ท้องถิ่นจึงพยายามขยายเขตเพื่อครอบคลุมอาคารที่ขยายตัวออกไป เพื่อประโยชน์ในการจัดเก็บภาษีอากร ลักษณะเช่นนี้ทำให้เขตเมืองยิ่งขยายออกไปมากขึ้นจนบริเวณใจกลางเมืองไม่หนาแน่นสูง ความสูงของอาคารโดยเฉลี่ย ๓ - ๕ ชั้น มีอาคารขนาดสูงกว่าน้อยบางเป็นโรงแรมเพียงไม่กี่แห่งเท่านั้น

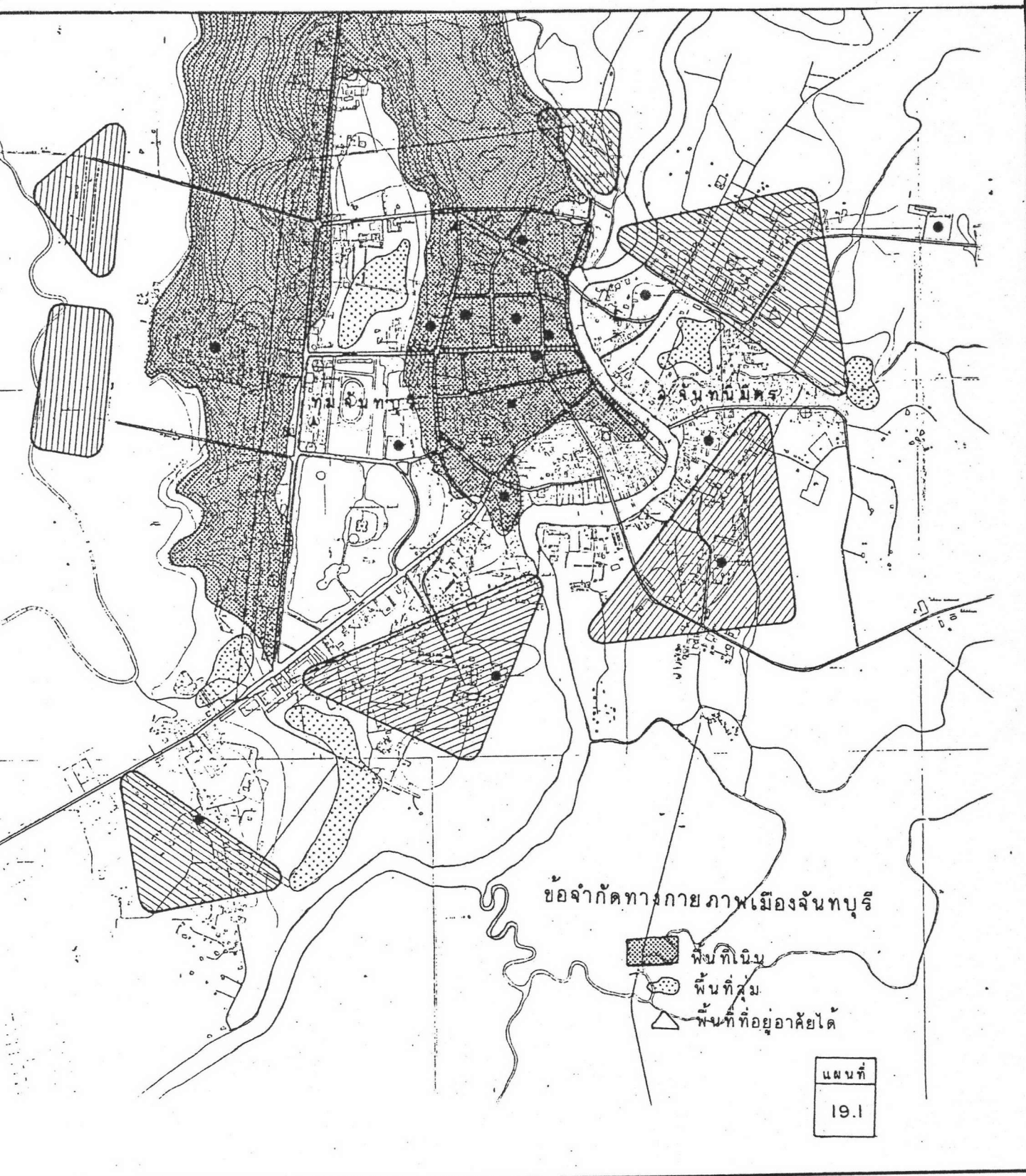

การใช้ที่ดินเมืองจันทบุรี

- การใช้ที่ดิน 2485
- ▤ การใช้ที่ดิน 2508
- ▨ การใช้ที่ดิน 2521

เขตเทศบาล

แผนที่
19

ข้อจำกัดทางกายภาพเมืองจันทบุรี

- พื้นที่ในน
- พื้นที่ลุ่ม
- พื้นที่ที่อยู่อาศัยได้

แผนที่
19.1